

A. H. TAMMSAARE

**VANAD
JA
NOORED**

VANAD JA NOORED

A.H. TAMMSAARE

VANAD JA NOORED

RK

„ILUKIRJANDUS JA KUNST“

TALLINN 1948

1.

Päike on juba loojas; ainult punetav taevast näitab veel kohta, kuhu ta kadus. Kullatud pilved ümbritsevad pärjana taevast ja kuulutavad vanarahva arvamuse järgi tuuliseid ilmu.

Kadaka eit käib kiirelt toa, aida ja lauda vahet. Toaungastest tõuseb suits otse taeva poole ja hajub vaikselt õhus pikkamisi. Karjamaa poolt kostab lähenev kellade kõlin, kaugemalt soost kahe inimese koguhääli: mees ja naine laulavad, heinalised tulevad töölt koju. Nende hääled keerduvad ussidena teineteise ümber, tõusevad sinna-samasse vaiksesse õhureiki kuhu suitski toaungastest ja kaovad viimaks üheskoos lagedal sool.

Kari liigub tänavat mööda üles, asub karjaaeda, kust lehmad ammumisega talitajat eite teretavad. Lehmade udarad on täis ja nad ootavad lüpsmist, aga veel enam ämbritäit soolast jahuvett, mida eit nagu meelituseks neile toob, et nad piima ilusasti kätte annaksid.

Natukese aja pärast on ka heinalised kolmekesi kodus: Kadaka peremees Juhan Tare, tema tütar Tiina ja selle teinepool Kaarel Kakar, Kadaka koduväi. Noorpaar tuleb natuke maad ees kõrvuti, vanamees ise tasahilju taga järele.

„Ega sul lehmad veel lüpsitud ole?“ küsib Tiina emalt õue astudes.

„Millal ma nad siis ää lüpsin, alles tulid teised; näe, vahivad üle aia kirges. Tööd ja toimetust ju nii palju, käi ja jookse, aga ei jõua ega jõua,“ vastab ema kärsitult.

„Küll me jõuame ka, ma panen asjad ära ja tulen appi; pea's me neid ära ei silguta. Sa, Kaarel, tule, aita joogi-ämbrid ette viia,“ ütleb Tiina.

Varsti on lehmade jook valmis ning Kaarel ja Tiina lähevad kõrvu karjaaia poole.

Noorik on keskmise kasvuga, mitte ilus, ennem inetu, mispärast ta peaaegu vanapiigaks pidi jääma. Ta on juba kolmkümmend aastat vana ja alles tänavu kevadel olid pulmad. Loomult on ta vaikne ja tõsine, millest ka kaunis suured aeglased silmad näivad jutustavat. Naljasõnu ei ole tema suust vist ükski noormees kuulnud. Sellepärast peeti teda igavaks. Ainus asi, mis noormeeste silmi Tiina poole meelitas, olid tema pikad paksud juuksed, mida ta armastas kahes patsis kanda ja millest käis läbi valge helendav lauk otse üle pealae. Seda ehel imestas igamees, kuid peagi kadus ka juuste võlu ja Tiina valmistus juba vanapiiga-põlve vastu.

Asi kujunes aga teisiti. Kaarel oli kord laadal vana Juhaniga juhuslikult tuttavaks saanud. Temale meeldinud väga Juhani vaikne, tasane iseloom ja nagu koge-mata tulnud tal mõte, et hea oleks sellise vanamehe koduväiks saada. Maitsenud teised üheskoos natuke seda va kibedat, mis päästab imevõimul keelepaelad, ning selle tagajärg oli, et Kaarel kõik teada sai, mis süda soovis.

Elu oli Kaarlit tänini üsna võõrasemalikult kohelnud: vaeselapsena üles kasvades oli tema ainukeseks toeks tädilt päritud kakssada rubla. Loomu poolest oli ta üks neist, kes naljalt kellegagi ei sobi, ja mitte sellepärast,

et ta teistega läbi ei saa, vaid et kõigiga ühetasa läbi saab ja seejuures sõpra ega seltsimeest ei leia. Naised jäid talle võõraks, nende seas polnud tal õiget tuttavatki. Kolmkümmend kaks aastat oli ta vana, kui ta Tiinale kosja tuli, leides koduväina lahke vastuvõtu ja tuues vananevale peretütrele soovitud õnne. Vana Juhan oli aasta tagasi oma koha ära ostnud, aga ainult 700 rubla sisse maksnud, kuna suurem osa ostusummast tasumata jäi; siiski oli tal ometi nime järgi ostetud koht ja Kaarel lootis ülejäänud summa aja jooksul tasuda võivat. Et Kaarel ja Tiina olid nooruses üksiklase elu elanud, siis hoidsid nad nüüd seda enam teineteise poole: nad tahtsid igal pool kahekesi olla. Vanematel oli hea meel, et nad niisuguse kuldaväärt väimehe olid saanud; ainult vahel harva sõnas vana Mari:

„Ta on just kui mõni poisikene, kuhugi ei saa üksipäinis, ikka olgu Tiina ka.“

Juhan ei vastanud eidele midagi, nohises ainult oma musta nürisse habemesse ja vahtis maha, nagu oleks ta sügavais mõtteis.

Karjaaias andis Kaarel lehmadele veeämbrid ette ja Tiina hakkas lüpsma. Polnud muud kuulda kui aga piima sorinat, mis lehmanisast lüpsikusse jooksis, lehmade joomist ja teiste mäletsemist.

„Kas tead, Tiina, mis mul täna pähe tuli: kui vanad koha meie kätte annaksid! Taat on ise juba nõrk ja hädine, eide tervis ei ole ka ju nii väga kiiduväärt,“ ütles Kaarel natukese aja pärast.

„Mis meil siis parem oleks?“ vastas Tiina ja vaatas üles Kaarli poole, kes aia najale oli toetunud.

„Ime küll: me oleksime ju siis peremees ja perenaine, otsus oleks meie käes; vanad elaksid kõrval, teeksid ka

niipalju kui jaksavad ja tahavad. Ma võtaksin oma neli- sada rubla, mis mul linnas intressi peal, välja ja maksak- sin mõisa; näe, ligi pool raha oleks siis juba tasutud. Põl- lud seaksin teisiti, loomi peaksin rohkem; koht teeks enam sisse ja me oleksime varsti mõisaga tasa. Kui me siis ükskord siit kaome või kui meil ehk enestel sedasi koduväi on, siis anname temale kinnimakstud koha."

„Sa teed suuga ikka kõik väga kärmesti. Kevadeks olid alles meie pulmad ja sa juba räägid, kuidas kohta väi- mehele anda. Sul ei ole ju veel tütartki, kust võtad sa siis väimehe? Tütre asemel võiks sul poeg olla, kes koha pärijaks saaks,“ rääkis Tiina, kuna ta silmad pool-aralt ja häbelikult Kaarli poole tõstis.

„Aeg on ees, me hakkame alles elama; me jõuame kõik saada ja jõuame kõik teha, oleks ainult koht meie eneste käes. Taat elab vahest veel kümme-viisteistkümend aastat ja peab kohta. Mis hakkame meie siis peale? Siis oleme juba mõlemad vanad tudid, ei jaksa enam midagi teha, oota ainult oma viimast tundi. Aga ma arvan, taat ja eit ei taha kohta käest ära anda, tahavad ju ise ometi- ka mõne aastagi ostetud koha peremees ja perenaine olla. Ma räägin neile siiski sellest, kui paras aeg on; ega küsija suu peale lööda.“

„Eks sa jõua, ega sellega siis nii kiiret ole; ela vähemalt ükski aasta niisama ära, saad selle asjaga enam tutta- vaks, siis on parem,“ ütles Tiina.

Kaarel jäi sellega rahule. Aga kui nad pärast õhtusööki üheskoos õue astusid ja murul seisatama jäid, nagu ootaksid nad midagi, hakkas Kaarel oma endisi mõtteid karjaaia poolt kuulduvate kellatilksumiste saatel edasi korrutama:

„Kui koht meie käes ja me mõisaga tasa oleme, siis

ehitame uued eluhooned; omast metsast saame ehk juba seks ajaks nii palju palke. Teeme kolm kambrit, laudpõranda alla, korstnaga ahju, pliidi; siis pole enam tarvis suitsuvingus silmi vesistada. Kui me lapsed juba suureks saavad ja küla nooremad nende juurde kokku tulevad, siis laseme neid tantsida, mängida ja laulda; ise vaatame pealt. Kambritele teen suured aknad ette, et oleks valgem. Põllud puhastan kividest, kivid teen aiaks, see on põline. Põllutee sillutan siledaks, teised teevad niisamuti; kui hea on meil siis kirikusse sõita!... Ah vaat mis veel: tee poole teen rohuaia, istutan sinna õuna- ja marjapuid ning sirinaid. Õueväravasse mõlemale poole istutan tammed, las kasvavad suureks ja laiaks..."

Tiina kuulas vaikselt oma mehe unistusi tulevikust ja vaatas aeg-ajalt õnnelikult tema poole.

„Lähme õige magama,“ lausus ta viimaks, „teised lõõskavad juba ammugi.“

„Eks me lähe ka,“ vastas Kaarel nagu unest ärgates.

Nad seisid veel natuke aega, nagu imestades ümbritsevat vaikust.

„Eit ja taat juba norskavad,“ ütles Tiina asemel.

„Küllap meie jõuame neile varsti järele,“ vastas Kaarel.

*

Rahulikult, täis tulevikulootust, uinusid nad magama; rõõmsalt ärkasid nad ja asusid tööle: nad uskusid armastust ja õnne. Suvi möödus tähelepanematult, olgugi et nad nii mitu õhtut kahekesi kõrvu õuel seisid, kus neile tasane karjakellade helin ja rukkiräagu karjumine kõrvu kostsid ja kus nad peaaegu ühte ja sedasama juttu mitmesugustes teisendites poolsalaja kordasid.

Tiina oli õnnelik: ta oli mehel. Kaarel oli ka õnnelik, aga mitte üksnes sellepärast, et tal naine oli, vaid palju enam, et ta iseseisvaks peremeheks, ostetud koha omanikuks lootis saada, kus kord tema järeltulijad elavad. Sellepärast ei unustanud ta iialgi, et vana Juhan on alles koha peal otsaline, ja haudus alati mõtet, kuidas küll temale kõige sündsamalt oma tahtmist avaldada. Kaarel otsis mitmesuguseid põhjuseid, mispärast ta kohta just oma kätte tahab, aga kõik asjata: põhjused näisid põhjata olevat. Lõppes sellega, et ta kord Juhaniga rehe all vilja kotti mõõtes ütles:

„Taat, mis sa õige arvad sest asjast, kui te eidega koha otsuse annaksite meie kätte Tiinaga?“

Vanamees vaatas nende sõnade juures kord Kaarli, kord koti peale, mille suud ta lahti hoidis. Väimees jäi vastust oodates tema ette seisma.

„Ah, mina nüüd tean,“ kohmas ta lõpuks. „Kust sa korraga selle peale tulid? ... Kes teab, mis eit arvab,“ sõnas ta, kui natuke aega oli järele mõelnud.

„Eks või eide käest ka küsida,“ ütles Kaarel.

„Miks ei või,“ vastas Juhan, „aga või sellega na kibedat on; nüüd ju alles sügis, kevadesse aega küll, ja enne kevadet pole ju niikuinii jumal teab mis selle kohaga peale hakata.“

Veel selsamal õhtul söögilauas võttis Kaarel pooleli jäänud jutu otsa üles, et ka eide arvamist ära kuulata.

„Ma ütlesin ennest rehe all taadile, et võiksite tuleval aastal õige koha meie kätte Tiinaga anda; taat ei andnud mulle vastust, käskis sulle rääkida, et mis sina sellest arvad,“ seletas Kaarel.

Kadaka perenaise silmad venisid väimehe sõnu kuuldes suuremaks; ta jäi üürikeseks ajaks mõttesse, vaatas

siis kordamööda igale lauas istujale silma, nagu püüaks ta pilkudest lugeda, mis keegi sellest arvab. Tänini oli õieti tema, Kadaka Mari, kohta pidanud, mitte Juhan, kes igas asjas naisele järele andis. Mari oli käskima ja kamandama harjunud ja ta ei osanud elu ilma selleta kujutellagi. Ja nüüd tahab väimees, kes alles napilt suve otsa siin elanud, tema käest valitsuse, ainukese eluhuvi ära võtta. Noh, vana Juhan jääks küll veel tal siia-sinna lükata, aga mis temast üksi saab. Kohapidamise asjus peaks ta aga vaikima või väimehega riidlema, sest ta oli juba aru saanud, et tema tahtmised väimehe omadega väga vähe sobivad.

„See tähendab, me peame noorte orjaks hakkama. Kas sinul juba teenistusest himu otsas?“ sähvas eit teravalt.

Vanamees vaatas uudishimulikult oma teiselepoolele otsa, nagu kuuleks ta esimest korda ta häält, jäi aga siiski vait ja sõi edasi, ainult nina hakkas tal äkki rohkem nohisema.

„Ei ma nüüd sellega küll nii hõlpsasti rahul ole,“ kõneles eit edasi. „Oleme tänini jõudnud kohta pidada, eks me edaspidi niisamuti sellega toime saa. Või mis teil siis viga on? Kõik, mis koht sisse teeb, saab ju ükskord teile, ega meil muid pärijaid ole.“

„Seda minagi Kaarlile olen ütelnud,“ sõnas Tiina vahele, kuna eit heitis terava pilgu väimehe poole.

„See on muidugi nii, et ükskord, aga millal ükskord? Igaüks tahaks ju ikka ise otsaline olla,“ ütles Kaarel.

„Niisama tahame ka meie, ega meiegi, käed süles, surma ootama taha jääda,“ vastas eit.

„Mispärast siis just surma! Te, kaks vana inimest, võite ju tasahiljukesi edasi elada; teete ka natuke, nii-

palju kui süda kutsub, ja tatsutate kodus ümber," rääkis Kaarel.

„Sa arvad, et meie tahame õige armuleiva-sööjad olla? Ega seda ole. Ennem võidakse minult armuleiba saada, kui et mina teiste käest seda vastu võtan. Parem ei maksa eladagi. Meie peame ise kohta edasi. Kui head aastad juhtuvad olema, maksame mõisavõla kinni, ja näe, siis võtke koht; ärge siis ütelge, et te vanematelt midagi pole saanud," seletas eit.

Kaarel ja Mari arutasid ja vaidlesid veel peale sööki edasi. Tiina vaikis ja vana Juhan jäi toolil tukkuma, nagu ei puutuks kogu asi temasse. Ehk küll Kaarel kõik oma tarkuse välja kraamis tõenduseks, et vanadel oleks siis veel palju parem elada, kui koht noorte kätte saaks, ometi ei andnud Mari järele. Kuid Kaarel ei kaotanud lootust. Saatus tuli talle oma võimsa käega appi.

Mõni päev peale uusaastat jäi vana Juhan raskesti haigeks, nii et ta paar kuud sängis viskles. Haiguse tagajärg oli, et parem käsi ähvardas töötegemisest lahti öelda; vähemalt paranes ta nii pikkamisi, et terveks saada ei olnud suurt lootust.

Kaarel tuletas neile oma soovi kevade algul uuesti meelde.

„Et sul ka see koha enda kätte saamine meelest ei lähe; ühtepuhku aga teine keele peal," ütles eit. „Vanadel inimestel päris rist elada: jäävad teised noortele tüliks. Teil oleks ehk päris hea meel olnud, kui vana Juhan oleks ära surnud.“

„Ema, mis sa nüüd sihukest juttu ajad!" ütles Tiina paluvalt. „Millal oleme meie isa surma tahtnud. Kas Kaarel küll ei hoidnud teda igast raskemast tööst tagasi, aga mis meie võime sinna parata, kui haigus tuleb.“

„Noh, mis ma siis muud mõistan ütelda, kui see koha-
saamine alati suus on,“ vastas eit.

„Ega ma siis halva pärast kohta enda kätte taha, ma
ju hea pärast, et teil kergem põli oleks,“ seletas Kaarel.

„Kergem põli,“ kordas perenaine nagu osatades. „Juba
teame, mis see kergem põli on; neid kergeid põlvi ennegi
küll nähtud.“

„Mis sa siis na selle vastu seisad, las nad võtavad
peale,“ ütles Juhane eeskambrisse astudes. „Kauaks meil
elu on! Või pole meie küll juba vaeva näinud. Las nad
katsuvad, kui hästi see kohapidamine neile maitseb.“

„Muidugi, te olete juba küllalt orjanud, eks te või siis
nüüd natukenegi kergemat põlve pidada,“ rääkis Kaarel.

Eit puikles ikka veel vastu, kuid andis viimaks järele,
aga ainult selle tingimusega, et koht ikka Juhani nimele
jääb, Kaarel saab ainult tegelikult peremeheks. Sellega
olid ka noored rahul.

Niipea kui Kaarel kohaohjad enda kätte sai, otsustas
ta suvilise või poisi terveks aastaks kaubelda. Kui ta ühel
laupäeva-õhtul sellest ka vanadele rääkis, langes Juhani
pea norgu ja ta silmis helkis midagi iseäralikku; aga ta
ei lausunud sõnagi.

„Nojah, eks ma ütelnud kohe,“ rääkis eit, „et juba me
tunneme seda kergemat põlve. No mistarvis tahad sa
endale suvilist võtta? Nagu kiheleks sul raha taskus. Me
saame ju muidugi läbi. Ehk kui just vaja tuleb, eks
siis või vahel päevilist palgata. Aga mis peaasi —
meid ei taheta enam tööle, meie vaev ja higi ei kõlba
enam.“

„See on tõsi jah,“ kiitis nüüd ka vana Juhane oma krä-
bedale teiselepoolele järele. „Mis asja sa selle mehe
tegema paned? Aga kui sa just meid enam ei taha, minu

töö enam ei kõlba, noh siis... siis... tehke kuidas tahate; koha lubasime ju teile."

„Mispärast te nii pahased olete? Isal ju käsi haige; ei tea, kas hakkab teine üldse tööd tegema. Ja on need emagi luud-kondid rauast? Ise näete küll, mis Tiinaga on. Tema aeg pole kaugel ja ega temast siis ikka jumal teab mis töötajat saa. Mis me siis selle moega viimaks peale hakkame," seletas Kaarel.

„Tiina aeg kaugel pole..." kordas Mari. „Kas minul siis vähe niisuguseid aegasid on olnud, ehk mul küll peale Tiina ühtegi järel pole: tervelt viis puhkavad surnuaial; käisin alles mineval pühäl neid seal vaatamas."

„Vesi tuleb silma," kõneles eit natukese vaikimise järel edasi, „kui mõtlen nende peale; aga hoidsin ma end sellepärast kuskilt tööst tagasi? Rukkilõikamise ajal seisid teised vihuhunnikute varjus, kuhu päike peale ei paistnud. Heinaajal tõmbasin kiiguga puulatva või madala oksa külge; õõtsus teine peale ja ajas iseenesega juttu. Kui hakata juba pool aastat ette muretsema, kust pagan siis kõik välja tõmmatakse."

„Mistarvis siis just nii vaevaliselt elada, kui paremini võimalik on? Või on siis kõik inimesed ühesugused? Uks jõuab kõik ära hankida, teine aga kõngeb selle kätte," vastas Kaarel.

„See'p see ongi: kõik tahavad ju peened ja targad olla, ei sünni edasi elada, nagu vanemad ees on elanud. Ei kõlba endised riided ega viisid, kõik olgu uut moodi. Tüdrukud pigistavad endid keskelt peeneks just kui sukavarras. Ime, et nad veel hingata saavad. Meesterahvad ajavad enestele kõikisugu kilkamid-kolkamid kaela, nagu ei tea mis need annavad; rätik ei sünni — vana moodi. Aga mine keelama, siis on kas nutt lahti või viib

oma hilbud metsa ja paneb seal ümber, aga ilma nendeta ei või. Sina oma sulasevõtmisega niisama. Ei või nüüd ise oma jõuga püüda tööd ära teha. Tarvis peremeest mängida — ja mis peremees see on, kellel sulast ees ei ole. Meie oleme vanamehega mõlemad juba vanad, ei sünni enam tööle, ei oska teie tahtmise järele teha. Keda muud, kui katsu, et kuhugi sauna saad, et las nooremad sõidavad edasi.“

Tiina vaatas paluvalt emale, nagu tahaks ta teda vaikimisele meelitada. Kaarel kuulas etteheiteid kärsitult.

„Ma ei saa aru, mis viha sul, ema, meie vastu on. Kui mina olen võõras, siis Tiina on ometi su oma ainus järelejäänud laps. Just tema pärast ma tahangi abi palgata. Või ei ole sa sellega rahul, et koht meie kätte sai? Võtke ta siis kas tänapäev tagasi, meil ei ole selle vastu midagi. Aga kui koht meie kätte jääb, siis võtan ma endale suvilise, ütelge teie mis tahes. Kui me oma jõuga peame siin hängeldama, siis ütlete viimaks, et ma olen kitsi, ei raatsi sulast palgata ja tapan teid raske tööga ära.“

„Keda töö enne on tapnud! Minu isa mäletas veel seda aega, kus ööd kui päevad pidid mõisa orjama, nii et püsti käies magama jäid, aga sellepärast ei surnud keegi töö kätte. Peaasi on ikka see — tarvis vanast purust pikkamisi lahti saada,“ vaterdas Mari.

Nagu Kaarel oli öelnud, nõnda ta ka tegi. Pühapäeval läks ta kiriku juurde ja kauples suvilise ära. Sest saadik läksid noorte ja vanade suhted kord-korralt ikka halvemaks: vanad mõtlesid, et noored neid ei salli, nendest püüavad lahti saada, noored aga ei tahtnud vanadele liiga rasket töökoormat peale panna ja tahtsid lasta neid natuke kergemat põlve maitsta.

2.

Viimased lumetükid sulasid aedade ääres ja paksu metsa all, põllud muutusid tahedaks ja ootasid harijaid. Ja ega needki kaua oodata lase, eriti Kadaka noor peremees oma suvilisega. Edasi, loodusega võidu! Varsti pöörab nende sahk talveunes suikuvat maapinda. Varesed ja linavästrikud tõttavad nagu uudishimus seda tegevust oma silmaga üle vaatama; nad korjavad uniseid ussikesi värskel põllumulla seest.

Vanade ja noorte vahekord ei ole sugugi paranenud, vaid suvilise tulekuga veel halvemaks läinud. Ei lahuta nende meeli kevadine värskel tuul, soe päike ega kosutav vihm, mis imevõimul maa haljendama paneb. Ei mõju ka see, et eluhooned nii kõrgel väljamäel asuvad, küst ümber vaadates terve loodus nagu jalgade all näib seisvat — ei mõju lihtsalt sellepärast, et nad sellega harjunud on.

Uhel pool väljamäge levib madal kaskedega kaetud sookarjamaa, mille taga paar kõrgemat metsasalku silma paistab ühes nende vahel läikiva jõega. Öhtuti hõljub siin valkjast udulinik ja matab kord-korralt roheline kase-metsa oma hõlma, mille alt kostab tedre kudrutamine ja sihkulöömine, rabakana karjumine ja kakutamine, tikutiste ja korbiitsakate kisa ja karjaga koju tuleva karjase hõiskamine ühes kellade helinaga.

Teisel pool väljamäge on kõrge raba, kus kasvavad harvad rässakad männid, millest ükski ei julge oma latva taeva poole tõsta. Siin ja seal on suured musta veega laukad, mis norgus mände üksteisest lahutavad. Tuulepuhangul liiguvad nende laiad ladvad ja ripakil oksad ning siis on tunne, nagu virguks seal kahetsus, et nad üksteisest lahus kiratsema peavad. Aga tuulehoog tuiskab tõllerdades mööda, ja jällegi magavad meie rässakad männid nagu igavest und. Ka kevadel, kui kured soojalt maalt tagasi tulevad ja nende juures asupaika otsivad, ei tärka siin uut värsket elu, karjugu kured nii kõvasti kui tahes.

Raba ja põllu vahel on heinamaa-siil. Siin kasvavad terava ladvaga kased ja kuused, mõni lopsakas mänd, toomingad ja pihlakad, kevadel õitsedes, sügisel marju kandes. Puude ja põõsaste vahel ilutsevad jaanikannid, kullerkupud ja kassikäpad. Kui Tiina alles noor oli, käis ta neid noppimas ja pärga punumas. Nüüd ei pane neid enam keegi tähele, või olgu siis, et mõni pahur mullikas karjapoisi käest siia pääseb ja mõne ära sõtkub või kogemata keelega ära nälpab. Kadakal ei nopita enam lilli ega laulda laule, nagu see oli veel koduväi esimesel aastal. Kõik on tusased ja mossis, kõik on nukrad ja norgus nagu männid rabas mustaveeliste laugaste vahel.

Esimesil põllutöö-päevil ei rääkinud vana Juhan, kelle käsi oli juba terveks saamas, midagi. Sai aga nädal mööda, sõnas ta ühel hommikul Kaarlile:

„Siin peres mind vist kül enam ei vajata, pean kusagil mujal kohta otsima, et endale leivapalukest teenida.“

Ta ütles seda vaikselt, nagu tal ikka oli viisiks, kuid Kaarlile kõlas see kibedalt.

„Mis häda sul sest tööst siis na on! Las käsi saab sul enne täiesti terveks, eks sa siis jõua hakata,“ vastas ta.

Paar päeva läks mööda, kui vana Juhan hommikul Kaarlile ütles:

„Ma lähen täna õige kündma, jää sa ise koju.“

„Mispärast?“ vastas see. „Mul pole praegu midagi iseäralist toimetada ega teha; milleks siis sina, vana inimene, kündma pead minema, eks sinu jalad ole eluajal küllalt käia saanud. Sa selle asemel tule peale keskhommikut külrama, või kui sa seda raskeks pead, siis võid ka aedu parandada või heinamaad puhastada.“

„Ennemuiste oli see ikka naiste amet,“ vastas Juhan.

„Mina ütlen sedasama, et kui paremat tööd temale anda ei ole, siis niisugust pole ka tarvis tegema minna,“ rääkis eit, kes meeste juttu oli pealt kuulanud ja toast kambrisse astus.

„Heldene aeg, mis neil töodel siis viga on, et neid ei sünni teha. Kui heinamaa puhastamist ei salli, siis paranda ja kohenda aedu ja külva vahepeal,“ rääkis Kaarel.

„Kauaks seda külvamist on, ei sellepärast maksa ühelgi inimesel siin vahtida,“ vastas eit. „Minu vanamees pole veel nii jõuetu, et ta neid kõige viletsamaid töid peab tegema ja teiste jätiseid korjama. Aga kui meid nii halvaks peetakse, siis võime siit ära minna.“

„Mis teil jälle on?“ küsis Tiina kambrisse astudes.

„Mis meil on...“ kordas eit, „meil on see, mis meil ammugi on.“

„Ja millest me kuidagimoodi lahti ei saa, püüa või kõigest hingest,“ lisas Kaarel juurde.

„Millest ma'i tahagi lahti saada, kui noored nii hullud ja iseennast täis on,“ põrutas eit jalga vastu põrandat.

„Mine võta kinni, kes hull või kes iseennast täis on,“ tähendas Kaarel.

„Mine võta kinni! Mis seal võtta on! See ju silmaga näha ja käpaga katsuda. Üksnes teiesugused ei saa aru, mina mõistan kõike väga hästi. Esiteks tarvis koht oma kätte kiskuda: vanad ei oska ju kohta pidada. Siis suvine: vanad ei oska enam tööd teha. Ah, te olete vanad, te võite puhata! Tule välja mu vastu rukkivihku löikama, lina kiskuma või heina niitma — vaatame, kumb on siis noorem. Kerge on kiidelda: ma olen noor, ma jõuan kõike teha. Ole noor, kelle asi see on, aga ära sellepärast vanu talla, nagu ei oleks nemad enam midagi väärt. Te elage enne nii vanaks, kui meie oleme, ja katsege siis, kas tahate vanad olla, keda aetakse heinamaad puhastama. Täni on minu vanamees osanud seemendada ja äestada, aga nüüd enam ei kõlba — muudkui vana. . .“

Eit klaperdas edasi ja tema sõnad ei näinud lõppu tulevatki. Vana Juhan ja Tiina kuulasid rahulikult pealt, kuna aga Kaarel kärsitult eide jutu otsa ootas. Niipea kui eit vaikis ja ärritatult ühelt jalalt teisele tammus, algas Kaarel:

„Või selleks andsitegi koha meie kätte, et nüüd seda iga silmapilk ette heita. Ega me vägisi kohta teie käest ära kiskunud; miks te andsite, kui ta teile nii kallis oli?“

„Mis sa sedasi räägid,“ katsus Tiina teda vaigistada, aga Kaarel ei pannud seda tähelegi, vaid jätkas:

„Nüüd mul suhkrukoos või meepott, mis see koht on! Olete oma eluea siin ära elanud ja mis te olete siit saanud? Seesama kaks-kolmsada rublakest — eks see ole asi küll. . .“

„Peale selle oleme veel need noored nõutand, kes meist nüüd tahavad lahti saada,“ sähvas eit vahele.

„Kes on tahtnud teist lahti saada? Teie ise tahate meist lahti saada, ega te muidu nii ühtepuhku me kallal ei näriks,“ vastas Kaarel.

„Kui ma oleks taht teist lahti saada, siis ma poleks omale tüdart nõutandki ja siis poleks sina ka minu väimees saand olla,“ napsas eit, nagu õnnelik selle üle, et tal nii head ütlused valmis on. Ja ta vaatas oma vanamehele otsa, nagu loodaks ta sealtpoolt heakskiitmist; aga Juhani nägu oli nii ükskõikne, nagu ei teaski ta, et vanad ja noored maailmas olemas on.

Eit ja Kaarel vaidlesid, kuni viimane vandudes uksest välja läks. Kuid paremat sest ei tulnud: vanad arvasid ikka, et noored neist lugu ei pea, kuna noortel, eriti Kaarlil, tahes-tahtmata mõte tekkis, et vanad ajavad jonni ja norivad riidu. Selles veendusid nad päev-päevalt ikka enam.

Vanamees läks küll külvama, parandas ka aedu ja puhastas isegi heinamaad, ometi ei unustanud ta — eriti aga eit — Kaarlile kordamast: „Ei tea, kas oskangi seda tööd teha,“ või jälle: „Ei tea, kas minu tegemine kõlbabki. Omal ajal oskasin ikka kõike teha, aga kes seda noorte tahtmist teab.“

Tiina ei vastanud niisuguste ütluste peale midagi, kuid Kaarli süda kihvatas iga kord neid sõnu kuuldes. Ja ehk küll Tiina teda alati palus, et ta vanade sõnu vaikides kannataks, ja ehk ta küll seda nii mitugi korda lubas, ometi lõppes aeg-ajalt kannatus ja sõnasõda pääses jällegi lahti.

Sulane püüdis pererahva riiust kõrvale hoiduda. Kuigi eit talle vahel midagi ütles, siis tegi ta, nagu ei kuuleks ta seda. Aga viimaks sattus ka tema vanadega vänta.

Kui ta kord kartulivagusid ajas, ja nimelt uue sahaga,

mille Kaarel oma tahtmise järgi oli teinud, tuli vanamees tema tööd pealt vaatama. Sulane sai paar ringi ära käia, kui vanamees kohmas tasakesi: „See on see noorte tarkus: hea lai rauapuu, raiskab hästi palju maad; mine kartuleid võtma, siis ei saa sealt midagi.“

Sulane ei teinud sellest väljagi, hõikas hobusele ainult täiest kõrist: „Kalla vaole!“ ja läks edasi. Kui ta tagasi tuli, seisis vana Juhan ikka alles vao otsas ja hakkas jällegi tasahiljukesi:

„Küllap targad rääkimas, aga tegijat pole kusagil; kui vaatad, siis naera seda rumalust kohe . . .“

Ka nüüd ei vastanud sulane midagi, lausus ainult endamisi:

„Mis ta peaks siin pobisema, kui ta koju ei saa — mind ka ei või rahule jätta.“

Jõudis aga sulane uuesti siiapoole vao otsa tagasi, seisis vanamees ikka veel endisel paigal ja rääkis:

„Aga mine sa kusagil sõna nimetama või juhutama, siis pole muud kui: mis sa, vananimene, ka räägid, — ja saadetakse sind heinamaad puhastama.“

Nüüd ei jõudnud sulane enam vaikida.

„Mis sa sellest mulle räägid, ega mina seda saha teinud, pole ka sind saatnud heinamaad puhastama; mine räägi sellele, kes seda on teinud,“ ütles ta ja läks ise edasi. Kui ta jällegi vanamehe juurde tagasi jõudis, vastas see:

„See on ükstapuha, räägin ma sinule või temale, ühesugused olete kõik.“

„Katsu, et sa siit minema saad, mul pole tarvis su lori kuulata,“ ütles sulane nüüd juba pahaselt.

„Ennäe mul minema-ajajat!“ tõstis vanamees häält, mida sulane imestas, sest seda polnud ta tänini kunagi

tähele pannud. „Kelle põld see on, kus sa künnad? Või katsu, et sa minema saad...“

Kuid ta läks siiski ära. Kodus rääkis ta asjast kohe eidele, kes seda noortele, peaasjalikult Kaarlile ette heitis, misläbi noortega jällegi tubli sõnavahetus tõusis. Ja vaevalt sai see lõppeda, kui juba algas uus. Õieti see polnudki uus riid, vaid endise tagajärg.

Kartulipanemise ajal pidi vana Juhan kuhja juures suuri kartuleid pooleks lõikama. Kui Kaarel vankriga kuhja juurde läks, tahtis vanamees aidata kartuleid vankrisse kühveldada. Kaarel aga ütles:

„Lase olla pealegi, pea's ma üksigi jõuan, teed oma käele liiga.“

Sellest oli Juhanile küllalt. Ta viskas kühvli sõna lausumata maha ja hakkas jällegi kartuleid lõikama. Peale lõunat tahtis ta minna kartulivagusid kinni ajama. Ka seda ei lasknud Kaarel teha, vaid saatis tema asemel sulase.

„Noh, nüüd on selgesti näha, et võõrad on palju enam väärt kui omad: sulane kõlbab kartulivagusid kinni ajama, aga mina ei kõlba,“ nohises vanamees tasakesi.

„Kuidas see sulane siis sellepärast enam väärt on? Tema on ainult noor, võib kergemini sahka käte otsas kanda. Mis häda sul siis ennast oma haige käega igale poole ette toppida?“ vastas Kaarel.

„See on tõsi jah, tema on noor, mina vana. Laiad kartulivaod, uut mõodi, mina, vana inimene, ei oska neid kinni ajada,“ ütles vanamees pilkavalt.

„Mis sa nüüd sellepärast nii palju pahandad, et ma laiema rauapuu tegin. Vagusid saab küll vähem, aga nad on paksemad ja kartulid kasvavad selle jao ka suuremad,

on kergemad üles võtta, aga mõõdu järele saab neid niisama palju kui ennegi."

Kaarli seletused olid asjatud: vanamees ajas oma jonniga edasi. Viimaks tuli ka veel eit oma kõnemasinaga; noh, siis läks nagu auruõuga. Kaarlil ei jäänud lõpuks muud nõu üle, kui läks eemale, kuna vanad maha jäid noori siunama.

Nüüd möödus umbes nädal avaliku sõnasõjaja. Siis leidis aga jällegi põhjus, pealegi niisugune, mis tervele elule teise värvi andis. Turbalõikajad asusid rabasse tööle. Enamasti olid need saarlased. Peavarju neil ei olnud. Asukohaks oli neile turbasara, mille katus neid niihästi vihma kui öökülma eest pidi varjama. Mõne päeva elasid nad nõnda, siis tulid nad Kadakale peavarju paluma: kui mitte muud, siis ometi rehealunegi või aitade-vahe, kus tuul nii läbi ei lõõtsu kui saras. Maksu lubasid nad nii palju, kui pererahvas seda heaks arvab. Kaarel oli nõus meestele peavarju andma; ka Tiinal polnud midagi selle vastu, ainult vanad jäid oma arvamise juurde.

"Armas perenaine, ega mede mehed teile kurja tee," ütles üks saarlastest eide poole pöördudes. "Päeval oleme rabas, võtame turbaid välja, ainult öösel tuleme siia. Ja kui tahate, siis tuleme teile appi heinamaale ja rukist lõikama. Ning mede mehed lamutavad tööd teha, seda ärge kartke."

"Ega mina perenaine ole, mis te sest mulle räägite. Ise otsin niisama teise juures varju nagu teiegi," vastas eit ja vaatas Kaarli poole.

"Ema!" ütles Tiina paluvalt, sest ta märkas, et öeldud sõnad Kaarlit ärritasid. Eit ei pannud seda nagu tähelegi. Vanamees nohises habemesse. Mehed aga seisid ikka

veel ja palusid, et armas ja lahke pererahvas neile ulualust annaks.

„Andku, kui tahavad, või terve maja võõraste kätte ja mingi ise metsa kuuse alla; see pole minu asi,“ sõnas eit ja läks kambriisse, kuhu ka vanamees talle järele kobis.

„Noh, ehk ometi lubate?“ mangesid mehed Kaarli ja Tiina käest.

„Mis sa arvad, Tiina?“ pöördus Kaarel naise poole.

„Võiks küll, aga mis saab vanadega? Need pole sellega sugugi rahul,“ vastas Tiina.

„Oodake natuke: ma lähen kambriisse, räägin seal,“ ütles Kaarel.

„Ära sa aga riidu mine, hoia ennast,“ ütles Tiina läveni järele astudes.

„Noh, isa ja ema, mis me siis teeme nende meestega? Kas anname neile peavarju või ei?“ hakkas Kaarel kambriisse astudes pool-meelitades rääkima.

„Isa ja ema...“ osatas eit. „Millal me su isaks ja emaks saime? Nüüd tuled sa meie käest küsima. Olete enne kõik oma tarkuse järele teind, eks tehke siis ka nüüd; mis teil meist on! Või kui me peakski midagi ütlema, ega see ikka aita, te ajate ikka oma tahtmist.“

Kaarel tundis ennast nende sõnade läbi haavatud olevat ja otsustas, saagu mis saab, meestele ulualust anda.

„Kui asjad niimoodi on, siis annan ma meestele korteli, ja muud midagi,“ ütles Kaarel ja pidi kohe välja minema, kuid jäi siiski ootama, mis vanad vastavad. Juhan kehtis ennast toolil ja vaatas eide poole, nagu käsiks ta teda peale hakata.

„Seda me teadsime juba ammu, sellepärast me rääkima ei hakanudki. Võta aga nad siia, las lähvad reie alla laudile või aidalakka magama, tallavad sul seal hulga

heinu ära; neid ei söö siis enam ükski loom, muudkui aja sõnnikusse. Piibunossid on neil ka veel hambus või va plotski-otsad, sussitavad teised pealegi, kuni sa viimaks veel ilma peavarjuta jääd ja ühes nendega rabas turbasara all vihma ja külma eest varju otsid. Tehke aga peale; noorte tarkus käib ju vanadest üle," vaterdas eit.

„Mina ei saa aru, mis hull viha teil meie vastu on!“ ütles Kaarel. „Mine sa mistahes asja rääkima, siis pole muud kui järjest pilkamine ja närimine, mitte ühtainust lahket sõna ei kuule.“

„Eks te ise olete vist paremad,“ vastas vanamees pikkamisi.

„Ja mis pilkamist või kiskumist siin on. Võta aga pane mehed tuppä elama, küll siis näed, mis hea rabahais sul alati ninas on; tõuse hommikul üles või heida õhtul magama, just kui turbaonnid elad kohe,“ lisas eit juurde.

„Eks sa ise ole sest rabast kaugel küll, oled klaaskapis üles kasvand, jah. Varsti lähed igavesti maamulda, aga ikka põlgus nende mulla- ja mudakaevajate vastu. Meil enestelgi igal pool maa ja muld, kambritelgi pole laudpõrandaid all,“ rääkis Kaarel.

„Äh, milleks meie pidime laudpõrandat tegema! Selleks on ju noored, kes kõik asjad ilmas jutti ajavad,“ vastas eit. „Eks teie tee muidugi siia laudpõrandad alla, värvite ära ka veel, et ei näeks, mis puust on.“

Kaarel nägi, et vaidlemisest pole tulu, ütles vanadele, et ta meestele peavarju annab, ja läks uksest õue. Meestele õues ütles ta, et nad saavad korteri ainult selle tingimusega, kui nad lakas, kus nad magavad, kunagi ei suitseta ega tuld ei tarvita. Mehed lubasid seda kui ühest suust ja tõttasid rappa oma asjade järele. Kui nad juba eemal olid, lausus Kaarel Tiinale:

„Saagu mis saab, aga ega inimesi või lasta ära külmada.“

„Eks see asi meil ikka kirjuks lähe, pole muud kui alatine riid ja nääklemine,“ ütles Tiina.

„Mis ta veel läheb, ta ongi juba kirju. Aga mis sinna parata, see on sedasi loodud,“ arvas Kaarel.

3.

Kartulivõtmise aeg. Taevas on enamasti hallide pilvedega kaetud, kust aeg-ajalt vihma tibab. Tuul lõõtsub nagu südametäiega ja lõhub lagedal väljal põllumeest kiusates viljaaunu, sealsamas aga ulub ta nii kurvalt kambrinurga ääres, nagu tunneks ta oma tegude üle kahetsust. Kured lendavad karjakaupa lõuna poole: kostab vali kruuksumine ja poegade lapselik kisa, mille kohta seletatakse, et nõnda häälitsevad lõokesed, keda kured oma pikkadel jalgadel talveks soojale maale kannavad. Lõokesed aga lendavad vait olles väljalt väljale, nagu häbenedes, et nad laulda ei või. Varesed on suurtesse parvedesse kogunenud ja lendavad kraaksuva kisaga ühelt viljaväljalt teisele. Kogu maailm näib praegu ainult nende päralt olevat. Vanad panevad noori paari, et kevadel poleks tarvis enne pesa tegemist niisuguse tühja asjaga aega raisata, ja peavad pulmi, kus peiupoisid nii toredasti õhus kukerpalli lasevad ja vanad kivide otsas vanduvaid lauakõnesid peavad.

Kadakal on meeleolu ilmade ja ümbruse kohane, ehk küll peaaegu kõik kohatööd juba korras on. Noorte seisukord on täbaram kui kunagi enne. Vanadega riieldes sattus Kaarel ärrituses ka suvilisega vastamisi, kes koha üles ütles ja enneaegu ära läks, nii et noor peremees peab nüüd üksi läbi ajama. Tiinal on väike laps, kes,

nagu öeldud, muud ei märka teha kui ööd ja päevad vi-
riseda. Vanad maitsevad nähtavasti isekeskis rõõmu —
noored on ju hädas.

Kaarel tahtis endale uue abilise palgata, aga tänini
pole see õnnestunud. Nõnda peab ta kas turbalõikajate
või vana Juhani abi tarvitama. Viimane on oma tegu-
viisi muutnud: nagu ta enne ennast igale poole tööle top-
pis, nii hoidub ta nüüd kõrvale, vabandades, et käsi te-
gevat haiget, ristluud valutavat, jalad olevat rammetud.
Kaarliil ei jää muud üle kui kannatada, mida ka Tiina te-
male igapäev uuesti soovitab, lootes, et vanad varsti oma
jonni jätavad. Ometi päev läheb päeva järele, aga tar-
gemat ei tule.

Ühe laupäeva keskhommikuks lahkusid ometi viimaks
pilved ja päike tuli välja — sügisene ja kurblik. Vä-
hemgi tuuleõhk oli kadunud. Varese karjumine ja kar-
jakellade tilksumine jäid nagu uinuvasse õhku rip-
puma.

„Peaks ta nüüd niisugust ilma pidama, kui hea oleks
siis kartuleid võtta,“ ütles Kadaka Kaarel vanadele, kel-
lega ta üheskoos kartulimaal oli.

„Eks ta ole hea küll,“ vastas eit, kellel täna veidi lah-
kem nägu oli, „küll ta peab, ta on ju küllalt sadand ja
lõõtsund.“

„Ääh, pole ta veel jäänud, küllap hakkab varsti jälle
peale,“ nohiseb vanamees poolkiusakalt.

Nad vaikisid jälle.

Lõunalauas ütles Kaarel:

„Kui esmaspäeval ka nii ilus ilm on, siis tarvis õige
turbalõikajad ka platsi ajada; teeme õige hea tüki põldu
lagedaks.“

„Tühjad võtavad ka kartuleid, mõni neid teab! Jätavad

pooled mulla sisse, teevad enam kahju kui kasu," vastas eit.

„Nooh, küll ma selle järele vaatan, et maa puhas oleks," julgustas Kaarel.

„Neil ongi ju päevi teha veel küll," ütles Tiina natukese aja pärast ja kohendas vähkrejat oma süles.

Õhtul oli terve Kadaka perekond õues; näis, nagu tahaksid nad kõik ilusat õhtut maitsta. Kaarel istus uksepakul ja ootas rabamehi; Tiina kehitas end lapsega tema kõrval. Eit toimetas loomi, igapäevale seatud osa jagades. Vanamees popsis kasepakule toetudes piipu.

„Kui ilm sedasi ilusaks jääb, tulete ehk esmaspäeval meile appi kartuleid võtma," pöördus Kaarel koju tulnud meeste poole.

„Oh, ei tea, kas neil aega on: endi töö rabas ootab, ja tuuakse ehk mõisa käsk; eks me jõua ise võtta," ajas eit vastu, enne kui mehed midagi said Kaarlile vastata.

„Miks ei, väga hea meelega, kui mõisast mingit käsku ei tooda, aga kui just sealt midagi tuleb, siis ei või parata," vastas üks mees Kaarlile.

„Meie endi tööst nüüd lugu, eks seda või pärastki teha," vastas teine eidele.

„Siis pole muud, kui annaks jumal ilusaid ilmu," ütles Kaarel rõõmsalt.

Õhtusöögil valitses vaikus, nagu oleksid inimesed ta õuest — loodusest kaasa toonud. Ainult laps tegi Tiina süles häält.

„Ei tea, mis sel täna õhtul on: silmad pärani nagu öökullil," ütles Tiina.

„Lasid ju teise õhtu eeli uinaku magada, ega ta siis ühtepuhku jaksa," vastas ema.

„Eks ta täna võigi kauem üleval olla, homme hommikul

rohkem aega magada," ütles Kaarel ja lisas natukese aja pärast juurde:

„Peale söögi viime ta õue, ei tea, millas jälle sihuke ilm tuleb.“

„Seda veel tarvis, selle niiske õhu kätte, saab nohu, jääb haigeks,“ seletas eit.

„Eks ma mässi teda hästi teki sisse, pole tal siis häda ühti. Ega ole?“ pöördus Tiina viimaste sõnadega poja poole.

See vahtis pärani silmil talle otsa, nagu näeks ta oma ema esimest korda.

Peale õhtusööki läksid Tiina ja Kaarel õue ja istusid kõrvuti kasepakule, kus enne vanamees oli piipu popsinud. Turbalõikajad tulid toast ja tõttasid aida poole, et seal endile paremad vatid ümber panna ja, lõõtspill kaenlas, külasse minna laupäeva-õhtut pidama. Aga kui Tiina süles vähkrev laps kaugenevat pillihäält kuulis, jäi ta äkki hoopis vaikseks ja vahtis suuril tõsiseil silmil, nagu tahaks ta ööst läbi näha, milleks vanemate silmavõim liiga nõrk oli.

„Näe nalja, tema ka teab juba, mis pill on,“ imestas Kaarel.

„Ma arvan, ta tundis pilli juba minu rinna all: jättis teine kohe jalgadega peksmise, kui kuulis,“ ütles Tiina.

„Ei jää magama teine,“ sõnas Kaarel.

„Ei jää,“ vastas Tiina.

Nad istusid vaikides teineteise kõrval. Tiina oli oma südames nii rahul, et talle meeldegi ei tulnud enam midagi rääkida või tahta. Kaarli rinnas selle asemel oli aga palju, kuid ta ei osanud seda täna mingil kombel välja öelda, ehk ta seda küll hea meelega oleks teinud. Talle tuli oma endine elu meelde: vaeselapse-põlv, kar-

jaskäimine, kus ta nii hea meelega oleks tahtnud juba täiskasvanud mees olla; sulasena teenimine, kus talle nii tihti karjaskäimine meelde tuli. Ta mäletas ka seda, et ta kuni kolmekümnenda eluaastani kui võõras siin maailmas oli elanud, aga siis polnud ta oma elu õudust ja tühjust tundnud. Alles nüüd sai ta sellest aru, sest nüüd on tal, kelle pärast ta ilmas elab, tööd teeb ja vaeva näeb. Veel tõusis ta silmade ette minevane suvi kui rõõmus lapsepõlv, kus nad Tiinaga igal pool kahekesi olid ja kus tema, Kaarel, nii palju rääkis, kuna aga Tiina õnnelikult kuulas. Ta nägi, kuidas ta kohta enda kätte püüdis, siis eesmärgile jõudis ja — terve suve vanadega riidles. Niisugust elu oli ta enne võimatuks pidanud, aga nüüd oli ta arvamusel, et võimata on noor olla ja vanadega mitte riielda. Ta ei kahetsenud, et ta äiapapaga ja ämmaeidega hästi läbi ei saa, vaid ta tundis, nagu peituks nendega võitluses iseäralik elunähtus.

„Juba magab teine,“ lausus Tiina ja äratas seega Kaarli tema mõtetest.

„Las magab, aga mina ei tunne sugugi väsimust,“ vastas Kaarel.

„Ei mina ka, see tuleb vist ilmast,“ arvas Tiina.

„Vist küll,“ kiitis Kaarel järele, ja jälle istusid nad vaikides.

Pimedus oli paksuks vanunud ja kattis maad uinutava vaibana. Kerge tuuleõhk puudutas esimest korda istujate nägusid.

„Tuult hakkab tõstma, läheb vist jällegi vihmale,“ lisis Tiina natukese aja pärast.

„Ei ma usu, ta on ju küll sadand,“ vastas Kaarel ja tõusis pakult. Ka Tiina tegi sedasama ja nad läksid ühes lapsega tuppa, et rahulikku unne vaibuda. Varsti polnud

Kadakal kedagi, kes oleks kuulnud, et tuul seina taga aina kõvenes, kuni muutus lõõtsumiseks.

Noored ärkasid alles siis, kui vana Juhan kohkunult karjus:

„Välja! Tuli lahti! Pölete kõik ära!”

Punane valgus täitis kambrit. Tiina, särgiväel, kahmas lapse kiigust sülle ja tõttas akna poole. Aga enne kui ta sinna jõudis, kukkus ta, nii pikk kui ta oli, põrandale maha ühes lapsega, kes karjuma hakkas. Kaarel lõi aknad kõigega tükki eest puruks ja ruttas Tiina juurde, et teda ühes lapsega läbi akna välja aidata. Uksed seisis juba leekides. Vanad olid läbi teise akna välja saanud ja mõned riidehilbud ühes võtnud. Kaarel jäi kambrisse, et midagi päästa.

„Karga välja, sa põled!” kisendas Tiina õuest.

Kaarel kahmis mitmesuguseid asju kokku ja pildus nad läbi akna välja. Juba tõmbusid tuleleegid eeskambri akendest läbi.

„Jumal hoidku, ta jääb sisse!” kostis väljast meeleheitlik karjumine. Kaarel vaatas veel kambris korra ümber, aga midagi ei puutunud talle silma, mida päästa oleks võinud, ja ta hüppas läbi akna välja. Tiina nuttis, laps karjus, ema hüüdis jumalat appi, aga vana Juhan oli harilikul viisil rahulik. Aida katus oli juba sisse längenud. Toa aidapoolne külg seisis tulemeres, kuna üksikud leegid teise külje järele ussikeeltena nilpasid. Tuli tõmbus purustatud akendest hobusesabana välja. Veel silmapilk, ja kogu maja oli raksuv ja mühisev tulemeri, kust sädemed kuldse parmuperena ja leegitsevad õletuustid õhku tõusid, et natukese aja pärast kustuda või suitsedes maha langeda.

Inimesed seisis nagu mõistuseta olendid, keda on ma-

sendanud kohutav-tore loodusemäng. Nad ei märganud laudast loomigi õigel ajal välja ajada. Alles siis, kui tuli juba laudakatusesse oli hakanud, viskas Tiina lapse maha ja jooksis karjudes sinnapoole, Kaarel tema kannul. Eit võttis kisendava lapse maast üles. Turbalõikajad tulid jooksust ähkides koju, nendega ühes ka teisi inimesi. Nüüd said Kadaka inimesed nagu meelemärkuse tagasi.

Tulekahju ümber kogunes kord-korralt ikka rohkem uusi inimesi, kes läbisegi karjusid, hädaldasid, nutsid, jumalat appi hüüdsid või vandusid, sest muud polnud peale seismise ja vaatamise midagi teha. Tuul paisus, andes tulele uut hoogu.

Päriti, kuidas tuli lahti läinud, kuid vastata ei teadnud keegi. Vana Juhan oli ainult läbi une vuhinat kuulnud, arvanud esiti, et tuul, tundnud aga suitsuhaisu, teinud silmad lahti ja näinud, et elus tuli nende ümber. Nii-palju oli aru saada, et ait, mis lõuna pool seisis, kõige enne oli põlema hakanud. Esiti arvati õnnetust turbalõikajate süüks. Aga need olid õhtul kohe välja läinud ja alles nüüd koju jooksnud, et oma kraaminatukest päästa, mis ühes aidaga tuleroaks oli saanud. Nii siis — tuli oli süüdatud. Kuid kes oli süütaja? Viimaks tuli sulane meelde, kes riiuga oli ära läinud, ja nagu ühest suust hakati teda needma, sest kedagi taheti ju needa.

Tiina seisis ikka veel särgiväel, laps süles, ja vahtis nõretavail silmil hoonete poole, mida tule pärast enam nähagi ei olnud. Ainult vahel harva, kui leegid tuule sunnil rüsinal kõik ühele poole pöördusid, paistis mustendav kambrinurk või kõrgele küündiv toakere. Juhan oli maha istunud, eit seisis ta kõrval. Nad ei rääkinud sõnagi, aga nende silmist paistis, et nad ühte ja sedasama

mõtlesid: noori kõiges süüdistasid. Sellele vaatamata hakkasid eide silmad aeg-ajalt ikka enam vett jooksma ja ta pühkis ja pühkis neid.

Päevatõusuks olid hooned juba maatasa, ainult raudkividest rehealuse müür ja ahjuvare seisid veel tahmaste tontidena. Hakkas vihma tibama. Hõõguvate söehunnikute ümber seisid ainult turbalõikajad ja Kadaka pere-rahvas. Kõik vaikisid. Korraga tuli Kaarlil midagi meelde ja ta küsis kohkunult:

„Kus poiss on? Karjapoiss?“

Alles nüüd märgati, et poiss on vajaka. Hüüti — asjata. Ta magas aidalakas, nii oli ta siis tulle jäänud. Varsti leitigi ta süte ja tuha alt.

Ja veel vaiksemaks said õnnetud, veel tumedamaks nende näod. Alles tüki aja pärast kostsid Tiina suust hädasõnad.

„Eks me ikka kuidagimoodi nõu leia,“ vastas talle Kaarel trööstivalt. „Ära hädalda, parem täna jumalat, et sa samuti mustaks pole kõrbenud nagu poiss.“

„Mis sa tast tänad! Ennem oleksin võinud tuleroaks saada, kui siin ihualasti väikese lapsega külmetada; peale särgi pole mul ju hilpugi selga panna,“ nuuksus Tiina.

„Eks omad vitsad nuhtle ikka kõige valusamini,“ sõnas vanamees nohisedes.

„Jah, esteks sulane võtta, siis sellega riidu minna, ja lõpuks veel turbalõikajad majasse! Ega see tuli tuulest või taevast tulnud, ikka inimeste käest,“ aitas eit.

„Eks tuli oleks toast hakanud, miks ta aidast hakkas,“ lisas vanamees juurde.

„Meid polnud ju koduski,“ ütles üks turbalõikaja.

„Me oleme ju samuti kahju saand kui teiegi,“ nimetas teine.

„Ega see meie süü ole, aidast läks tuli lahti,“ ütles eit.

Sõna tõusis sõnast, lause lausest, kuni mehed pahaselt ära läksid.

„Õnnetus iseenesest ei tule, ikka on mõni inimene süüdi,“ targutas eit, kui mehed olid läinud. „Eks kõik pea kohti, aga ega kõigil sellepärast tulekahjud ole. Peab ise ettevaatlik olema.“

„Mis aitab see ettevaatus niisugusel korral,“ vastas Kaarel. „Me olime ju umbes kella üheteistkümneni õhtul üleval, kõik asjad olid korras, mehed läksid ka kodunt ära . . .“

„Mehed kodunt ära . . .“ kordas eit. „Mis see aitab, et nad kodunt ära olid. Poleks olnd tarvis sulast võtta ega mehi korteli, siis oleks meil peavari alles olnd, aga nüüd — kõverda ja külmeta nagu kirp märja koera karvade sees.“

„Ema, jälle hakkad sa,“ ütles Tiina paluvalt ja püüdis last vaigistada, kes vahetpidamata karjus.

„Mis seal veel hakata, see on ammugi juba hakatud. Kas me küll ei keeland, aga ei kuula ega kuula. Ikka: ah, mis te vanad inimesed ka räägite. Aga vaat nüüd, nüüd on aitüma käes, mine mööda ilma kotiga kerjama. Ma olin küll kangesti vastu, kui kohta oma kätte tahtsite, aga mõtlesin viimaks, et las võtavad, katsuvad oma korra ära, ehk siis tulevad teised mõtted pähe. Noh, jumal aitas ka, ja nüüd näete, kui kaugele teie tarkus ulatab.“

„Ema, sa oled ikka imelik. Nagu aitaks siin kellegi tarkus. Teie olete küll targad, eks keelanud siis tuli ära,

ega ta meile üksi kahju teinud, ta tegi teile rohkem kahju kui meile," ütles Kaarel.

„Küll ma näen, kui palju meie siit kahju saame," vastas eit. „Meie oleme koha terve kraamiga teie kätte and ja võime seda silmapilk tagasi nõuda; võtke kust tahes, see pole meie asi. Meie ei pea ometi teiste rumaluste pärast käppa imema ja hambaid varna riputama. Ma ütlen, ma olen teie ja oma vanamehe rumalust küllalt kannatanud, aga enam mitte üks toll. Utelge siis, et ma vana olen; ma tahan teile näidata, et ma noorte lolluste vastu hakates iialgi vana pole.“

Pilved olid paksemaks vanunud, vihma krabises tihedamalt maha. Tibad kukkusid surtsudes süte peale ja tõusid siis auruna tagasi õhku. Tuul, mis kord nagu vaibuma hakkas, võttis uut hoogu, pannes kaasiku välja otsas kohisema ja kandes kolletanud lehti põllule.

„Sa võid oma alatise lõugutamisega inimese päris hulks ajada," rääkis Kaarel valjemalt ja ägedamalt. „Sellest ei ole veel küllalt, et me puupaljaks oleme põlenud, ei, sinu näägutamist peab ka veel kuulama. Või mis pärast! Vaata ometi ise, siin ta istub paljalt, särgiväel, hambad lõgisevad suus, laps poolkangeks külmanud, ema rind ainult soendab teda. Seal sul närühunnik maas, muud midagi. Eks me oleks võinud, niihästi üks kui teine, midagi ära päästa, aga ei, kõik jooksid kui peata kanad ringi. Nadisid oskab igaüks välja kanda ja jätab selle juures kas või oma elu; aga mis midagi väärt on, jäetakse tulde. Mis pagan te meist äratasite, kui me teil alati pinnuks silmas oleme, kui te paljalt meid närите. Eks lasknud meid tulde jääda, pugend ise kahekesi läbi akna välja; siis oleks saanud te ometi rahulikult söimata. Näe, karjapoiss on siin must, mine söima teda, et ta nii

noor ja rumal on olnud ja tulde on jäänud. Ma ei saa aru, kus pimeda koha peal sul see süda õige on."

„Ah, kas ikka alles lõuad lahti, niipea kui moka otsast julged sõna nimetada. Oot, oot, küll tuleb ehk veel paremaid päevi; küll jumala abiga su kangus murtakse," ähvardas eit.

„Kui sul paremat jumalat ei ole, kui su, kiusupunni abimees, siis oled sa niisama ilma jumalata kui peavarjuta: su jumal põles ühes südame ja vanade nadidega ära," vastas Kaarel.

Need sõnad hakkasid eidele hinge peale, sest ta pidas end väga vagaks inimeseks. Sellepärast kutsus ta vanameest ja tütart, et need Kaarli siia jätaksid ja ühes temaga ära läheksid. Aga ainult vanamees kuulas sõna, kuna Tiina jäi mehe poole.

„Nüüd oleme siis jälle kahekesi," ütles Kaarel, kui vanad olid ära läinud, ja nihkus Tiinale lähemale.

„Eks laps ole kolmas," vastas Tiina ja pühkis silmi.

„On sul külm? Hoidku ka, lausa särgiväel, mul ometi kuuehilpki seljas."

„Ega mul olegi külm, söed hõõguvad nii palavasti," vastas Tiina.

„Aga meil on ju midagi põllul hunnikus, need, mis ma kambrist välja pildusin."

Kaarel läks järelejäänud riidehilpe üle vaatama, mis ta esiteks läbi akna oli välja pildunud, ja leidis sealt kahed lapitud püksid, vesti, käterätiku, teki, kaks-kolm paari sukki, oma vana pika halli kuue ja mõne muu tähtsuseta asja. Kuub sai Tiinale selga, teki mässisid nad lapse ümber. Mehe kuub tõi Tiinale uue hooga kogu õnnetuse meelde ja ta hakkas jällegi nutma.

Kaarel seisis nõutult ja kordas aeg-ajalt: „Tiina, ära

nuta!" Aga temagi meel kippus härdaks minema, kui ta oma naist ja last vaatles. Ta oleks tahtnud neid lohutada, aga ei osanud muud teha, kui ütles ainult:

„Soendame end veel natukene tule ääres, saame niigi palju. Ja siis lähme ära Tõnnile. On tarvis vaadata, kus loomad on ja kui palju neid järel on. Aga mis poisiga teha? Vaene poiss! Ja kui rõõmus ta alati oli, kõik kohad laulmist ja hõiskamist täis, kui ta loomadega läks.“

„Vaene ema!“ nuuksus Tiina. „Setusama last tal oligi. Ja oleks veel muidu surnud — põlenud!“

Tuul paisus ikka suuremaks ja kandis vihmapiilvi talterdades üle õnnetute. Varesed, kes vilja söömast tulid, tõusid kraaksudes kõrgemale ja keerlesid suitsvate söehunnikute kohal. Siis läksid nad viljaaunade otsa tagasi ja hakkasid rahulikult oma pugusid täitma.

„Kas lähme õige ära?“ küsis Kaarel. „Kaua me siin ikka kõnutame.“

„Jumalukene, kuhu sa lähed, kus see koht on? Teise toa nurka. Mis oleme me kurja teinud, et meid nõnda nuheldakse!“ rääkis Tiina ja hakkas suure häälega nutma. Tuul sasis ta pakse juukseid, heitis mõned salgud silmade ette, mis märja näo külge kinni jäid ja mida mööda pisarad alla voolasid.

„Me peame minema, siia jääda me ju ei või.“

Sel silmapilgul nägid nad teel kolme inimest, kes riideid käes kandsid: Tõnni rahvas tuli neid enda poole kutsuma.

4.

Kadaka rahva praegune eluase on Lõugul, mis kodukohast paar versta eemal asub. Pühapäeva õhtul pimedas, läbi vaikse vihma, asusid nad siia: vanad astusid ees, noored mõnikümmend sammu nende järel. Kaarel kandis tulest päästetud riidehilpe, Tiina väikest Atsi. Vanade poolt kostis tasane jutukõmin, noored vaikisid. Kuhu olid jäänud Kaarli unistused tulevikust, millest ta varemalt nii hea meelega rääkis? Ja kuhu oli saanud Tiina õnnelik naeratus, millega ta enne oma unistava, plaanitseva mehe kõrval astus?

Kõik oli ühes leekidega vastu pilvist taevast lennanud ja sädemetena kustunud. Unistused tõusid õnnetaevasse, ja hall igapäevane elu astus nende asemele. Tiina vaatas oma mehele, silmas riidepundart tema kaenla all, pani ka Tõnni peremehe vana mütsi tema peas tähele ja ta silmadesse paisusid valupisarad. Loomusunniliselt surus ta last kõvemini oma rinnale, nagu kardaks ta ka tema kadumist.

Jõudnud Lõugu vanasse rehetuppa, mis mõne hea aasta juba aida, põhulao ja küüni kohuseid oli täitnud ja mis nüüd pidi Kadaka rahva eluasemeks saama, süütas Kaarel väikese suitsva lambi põlema: liikusid tumedad varjud, põgenedes tontidena nurkadesse. Uued elanikud istusid pooluimaselt niiskes ja kopitanud ruumis. Laps ärkas,

otsis süüa, ja kui ta suhu pistetud rinna leidis tühja olevat, hammustas ta meelepahaga selle veriseks ning hakkas ise karjuma, nagu oleks keegi temale haiget teinud.

„Kuhu me magama heidame?“ küsis Tiina Kaarlilt.

„Eks me pea põhku sisse tooma; Lõugu vana andis luba, ma küsisin,“ vastas Kaarel.

Nüüd tuli ka vanadel meelde, et on vaja magamis- aseme eest muretseda, ja nad läksid ühes Kaarliga põhku otsima. Pärast tuli Lõugu rahvas uusi elanikke vaatama ja naised polnud ka soola-leiba unustanud, mida nad nagu häbenedes põlle all hoidsid.

„Tulime õige vaatama, kuidas see asi läheb teil,“ ütles Lõugu vana. „Eks need kambrid ole ikka vanad; kes teab, kui paljuke nad tühjad talvel jõuavad sooja pidada. Aga noh, võib ju hea korra õlgi ümber panna, eks siis ikka ela.“

Ja kui naised oma suupisted lauale olid pannud ning nähtavasti ei teadnud, mis öelda, sõnas vanamees:

„Ma tõin teile latri ka, ega teil omal vist ole, palja tulega ikka na õudne reie alla minna.“

Kui Tiina nägi, mis Lõugu naised neile lauale panid, tõusid tal jällegi pisarad silmi. Ka emal ei olnud kerge, kui ta ütles:

„Nüüd pole muud, kui toob üks, toob teine seda ja teist, nagu oleksime mõned vallavaesed.“

„Ei ma mõista enam midagi öelda, seisan ja vaatan nagu hingetu,“ tähendas Kaarel. „Olen nii tülpunud, et ei pane enam midagi tähele; kõik oleks nagu unenägu.“

„Eks ta ole küll, aga mis sa teed selle asjaga,“ ütles Lõugu vanamees oma armastatud lauset korrates. „Läbi peab ikka saama, ega sellepärast ära sure.“

„Kas teil tekke on, kui magama lähete?“ küsis Lõugu perenaine.

„Kus nad siis on!“ vastas Tiina. „Lapse ümber, siin on see varandus kõik.“

„Sa, Anna, mine too teise toa juurest see poolpidune punasetriibuline ära; kuidas nad ilma tekita läbi saavad,“ ütles Lõugu perenaine tütrele, kes käsku tõttas täitma.

Järgmisel hommikul, kui Lõugu vanamees Kadaka rahvalt küsis, kas nad on juba vallamajas käinud tulekahjust teatamas, ärkas Kaarel nagu unest.

„Ah jah, eks hooned ole ju tulekassas kinnitatud, sealt saab ju raha uute ehitamiseks,“ ütles ta.

„Nojah, andke aga vallamajasse teada, enne kui hilja pole. Pühapäeva hommikul põles, täna on juba kolmas päev. Kui täna üles ei anna, siis on läind, pole hakkamist enam ühtigi,“ rääkis Lõugu peremees.

Vallamajas küsiti Kaarilt, kas intressid on õigel ajal makstud, millele Kaarel mingit kindlat vastust ei võinud anda.

„Peavad olema, taat pidi talvel seda toimetama, ma pole küll ta käest küsinud,“ ütles ta.

„See on peaasi, sest kui intressid pole õigel ajal tasutud, ei anta tulekassast kopikatki,“ seletas kirjutaja. „Peate laskma hooned uuesti kinnitada, aga kinnitada ei saa enne, kui uued on üles ehitatud. Nüüd mine koju ja küsi järele. Kui intressid on tasutud, siis too meile teadet, kui aga ei, siis pole tarvis tulla ega asjata vaevata oma jalgu.“

„Nojah, siis nuhtleb hooletus iseennast, nii et teinekord olete targemad,“ kiitis tagantjärele vallavanem.

Kaarel tuli koju, süda täis raskeid mõtteid. Sala-aim rõhus rinda. Sellele vaatamata vilksas vahete-vahel peast

mõte läbi, kuidas ta tulekassast hea summa raha saab, omad sajad juurde lisab ja toredad eluhood üles ehitab. Aga see hõre õhuloss langes rusudeks kokku, niipea kui ta vana Juhaniga oli rääkinud.

„Ei ma tea intressidest ühtigi, peremees peab niisugused asjad ise toimetama,“ nohises äiapapa.

„Nüüd tema tuleb veel tulekassa intressid küsima, kui juba aasta varsti möödab; vaat kus mul õige peremees,“ aitas eit kõrvalt.

„Siis on nad maksmata?“ küsis Kaarel, nagu ei usuks ta kuulnud sõnu.

„Siis on nad maksmata . . .“ osatas eit. „Muidugi maksmata. Kui sa ise pole neid maksnud, kes see siis pidi neid maksuma.“

Kaarel istus pingile. Ta pea vajus rinnale, kuid kõhnal näol ei olnud peale väsimuse midagi lugeda. Tiina vaatas hirmunud pilgul; eide silmis näis helkivat kahjurõõm.

„Aga sa ju lubasid maksta, kui ma võipüttide juurde jäin ja sina linna läksid,“ rääkis Kaarel natukese aja pärast, pead tõstes ja vanamehe poole vaadates.

Ka eit pööras silmad vanamehe poole, nagu tahaks ta öelda:

„Keeruta talle nüüd üks hea äss nina alla!“

„Lubasid . . . Palju, mis ma lubasin; hea mees, kes lubabki,“ nohises vanamees nagu osatades.

„Mis sa vallamajast said?“ küsis Tiina natukese aja pärast.

„Sain seda, et pühi suu puhtaks ja kisu hood kas või karvupidi maa seest välja,“ vastas Kaarel.

„Eks omad vitsad pekka ikka kõige valusamini,“ ütles eit. „Ma ütlesin juba ammu, et uhkustage, uhkustage;

noh nüüd on see pirukas teil peos, tarkus otsas, kehelge veel!"

„Mind peksavad teise vitsad, kalli äiapapa vitsad," vastas Kaarel. „Selle asemel, et sa mulle epistlit loed, oleks võinud sa vanameest lasta talvel intressid ära maksta."

„See on sulle täiesti paras, et asi niimoodi läks," ütles eit, „hakkate ehk nüüd meelt pähe võtma."

„Ja vanu põlgama," lisas Kaarel juurde.

„Juba hakkate jällegi, nagu oleks veel vähe muret ja vaeva," rääkis Tiina paluvalt.

Aga Tiina palvest hoolimata kestis sõnasõda veel hulga aega, ilma et kumbki pool oleks eriti ägedaks saanud, nagu oleksid ergud väsinud olnud.

Viimaks Tiinaga üksi jäänud, ütles Kaarel:

„Nii siis oleme paljad kui hiidlase püksinööp."

„Jah, aga eks sul ole veel linnas mõni sada," vastas Tiina.

„Ääh, kauaks seda on! Seda hoia hirmuga viimsepäeva tarvis."

Kuidas nad ka oma seisukorda arutasid, aga paremaks see selle läbi ei saanud.

Väike Ats kuulas pärani silmi vanemate juttu pealt. Ja siis korraga naeratas ta, nagu heidaksid isa ja ema nalja.

„Vaata, vaata!" hüüdis Tiina mehele ja näitas lapse näole. Ja kui ta teda lõua alt oli kõditanud ning poisil uuesti naerujume näkku tuli, mängis ka vanemate silmis üürikesekski ajaks kerge naeruhelk.

Raske töö ja üldise viletsusega käsikäes käis kodune riid. Nüüd elas juba nagu kaks paari verivaenlasi ühe katuse all, alati teineteise silmil. Kadakalgi olid nad riiel-

nud, aga seal istusid nad veel ühe laua taha sööma, kuna siin polnud enam sedagi.

Kui Kaarel mõni päev pärast Lõugule asumist veskilt setverdi rukkijahu koju tõi, küsis eit:

„Kust meie hakkame nüüd leivajahu saama?“

„Eks te siitsamast kotist võta,“ vastas Kaarel.

„Meie oleme teie leivajahu-kotile lootmise pärast juba küllalt vitsutada saanud, nüüd on himu sellest otsas,“ ütles eit torkavalt.

„Noh, kui need jahud ei kõlba, siis võtke, kust tahate; minul paremaid teile anda ei ole,“ vastas Kaarel.

„Küllap me varsti näeme, kas on või mitte,“ ähvardas eit. „Meie andsime koha kraamiga teie kätte ja nõuame nüüd kraami tagasi, võtke kust tahate; ega me ometi teie hooletuse pärast pea nälga kannatama.“

„Aga ema, armas aeg, sa näed ometi isegi, et me paljad oleme nagu teiegi; kust peame siis selle võtma! Rukkid olid juba ilusti aidas ja rehe all kottides, aga mis sealt nüüd veel järel on — midagi! Muudkui pane hambad varna. Seemnest pole tuleval kevadel juttugi, sellegi peab ostma või laenama.“

„Oleme siis meie selles süüdi, et me nälgima peame,“ küsis eit.

„Keegi pole teie süüks ajanudki. Aga ka meie pole süüdi. Õnnetus käib ikka inimesi mööda, mitte kive ja kände mööda,“ rääkis Kaarel.

„See nüüd mõni õnnetus sinusugusel mehel,“ pilkas eit. „Lased sajad linnamüüride vahelt lendu ja asjad on jällegi korras; vanad hoidku alt, ärgu tulgu ligigi.“

„Need linna-sajad kipitavad sul südamel. Ära muretse, need pean muidugi välja tooma, ei ole ju ainustki õiget vankrit, üks vana logu; regesid pole olemaski, need,

nii head-halvad kui nad olid, lendasid kõik vastu taevast. Muudkui oota, millal nad sealt tagasi tulevad."

„Olgu kuidas on, aga mina ei või omast hoopis ilma jääda," seletas vanamees. „Koha võite võtta ühes sisse-makstud seitsmesaja rublaga, aga kohakraami nõuan ma tagasi."

„Muidugi, seda sa võid, ma ei salga. Ja nüüd on õige silmapilk. Aga tead, äiapapa, ma ei näe esimest korda niisukesti vereimejaid, ma olen palju hullemaid näinud," ütles Kaarel surutud vihaga.

Sõna „vereimeja" ajas eidel silmad püsti pähe, terve keha nagu kõrgemaks ja suuremaks, kuna suust häid ja paremaid hakkas välja tulema.

„Vereimeja!" hüüdis ta. „Kes on su vereimeja? Mina peaks oma lapse vereimeja olema! Olen ma mõni sääsk või kaan, et ma verd imen? Kui me oma õigust nõuame, siis oleme vereimejad! Aga hea küll, nüüd nõuan ka koha eest sisse-makstud seitsesada tagasi, siis hakkate ehk aru saama, mis vereimeja tähendab."

„Sel korral võite terve koha võtta," vastas Kaarel. „Koha paberid on ju alles taadi nimel, minul pole seal midagi pistmist. Meie ehitame Tiinaga kuhugi pere krun-dile väikese sauna, eks me ikka kuidagi ära ela. Tuleval kevadel hakkab rabas turbaid lõikama; saavad saarlased seal süüa ja teenivad raha, eks siis saa minagi. Või lähme ää linna koguni; elavad teised, elame meie ka, nälga ikka'i sure, kui kätt-jalga liigutame."

Need sõnad panid vanarahva mõtlema. Mis siis, kui Kaarel tõesti ära läheb? Mis hakkavad nad kaks vana siin peale? Raha neil ei ole, majakraami ka mitte. Kaarli käest kohtu teel kõike nõudma hakata — jumal seda teab, mis sealtki välja tuleb.

Aga tõepoolest ei tulnud Kaarlil uneski pähe siit lah-
kuda. Ta oli maast-madalast põllutööga harjunud ja pidas
seda kõige lõbusamaks ametiks. Kui ta vanadega sõneldes
äraminekust juttu tegi, ei seisnud tal ometi muud silme
ees kui aga mustendav ahjuvare ühes rehealuse müüri-
dega. Põllul kündes ja hobust künnivaole hingastama
jättes läks ta sagedasti nende juurde, seisis norgus peaga,
torkas jalaga mõnda tuhahunnikut või söelepõlenud puu-
notti, äigas käega mõttes üle näo. Niisugusel korral tule-
tas ta ise ahervaret meelde: enne kõhn, nüüd veel kõh-
nem, enne pikk, nüüd nagu veel pikem; käik vankuv,
keha ettepoole kõveras, keskelt rihmaga kõvasti kinni
tõmmatud, nagu püütaks nõnda näljanäpistusi vaigistada.
Aga vanad ei teadnud, mis Kaarli hinges pesitses; isegi
Tiina ei teadnud viimasel ajal, et Kaarel armastas seista
oma tuhakspõlenud elu-unistuste ees.

Elu aga käis oma rada: Kaarel ei saanud muidu, kui
pidi leivajahu-koti pooleks mõõtma ja teise poole vana-
dele andma, nii et need võisid oma võitu tunda.

5.

Pikkamisi venis sügis oma vihmaste ilmade ja vinguvate tuultega. Eriti tüütavaks sai ta Kadaka Kaarlile, kes liikus, pikk hall kuub vesti peal, olgu kuivaga või vihmaga. Oli kordi, kus tal ei olnud õhtul enam kaenla allgi kuiva kohta. Niisugustel kordadel polnud siis sugugi ime, kui hambad süüs lõgisema hakkasid, pea õlanukkide vahele kadus ja valus piste kaelakünnapus torkis. Tuli ta koju, siis näis talle siingi kõik nii külm ja sügise laadi olevat, kõigil kurvad ja mossis näod.

„Heldene aeg, külm võtab su ära! Nii vähese riidega päev otsa lausa vihma käes, võiks ometi koju tulla,“ hädaldas Tiina mõnikord.

„Kus see külm mu paneb, et ää võtab,“ katsus Kaarel naljatada või ütles ükskõikselt: „Las võtab, saaks viletsusest lahti; mis siit ikka enam loota!“

„Ui aeg, mis sa ikka sedasi räägid,“ noomis Tiina vaikselt, „sa sured ära, mis me siis Atsiga peale hakkame!“

Atsi nimi pani Kaarli alati mõtlema.

„Eks te aga lähe vanade juurde,“ ütles ta kord Tiinale, milles see arvas nagu pilkamist kuulvat.

Ometi ei leotanud Kaarlit ei vihm ega võtnud lõdisema-panev külm, kuigi nad voolisid temast piibuorgi ja tegid ta mõne nädalaga neli-viis aastat vanemaks.

Palja maa aegu seisis rehed peksmata, sest et vilja vedamine vankripõlves halva tee tõttu oli võimatu. Ka peksid kõik ise oma rehti, ja nõnda pidi Kaarel lund ja rehetubade vabanemist ootama. Jõudis see aeg kätte, siis hakkas ta oma vilja kolmes rehetoas korraga kuivatama ja peksma. Kõige suuremat kitsikust sünnitas inimeste puudus, sest vanad enam tööle ei tulnud, end vanadeks ja väetiteks nimetades. Ei aidanud Kaarli hea sõna, meelitused ega palved. Viimaks sai mangujal süda täis ja ta ütles:

„Rehele olete vanad ja väetid tulema, aga küllap te lõuata jaksate. Ammu olid te hinged täis, et teid ei lastud küllalt rasket tööd teha! Tehke, rühmeldage, hängeldage nüüd, saadana hinged, aga ärge õrisege kodus toanurgas.“

„Kaarel,“ hüüdis Tiina, „mis sa sellepärast pahandad, kui nad ei tule! Ega meil ole õigust neid sundida. Ära sõima isa ja ema.“

„Võtaks meherisu!“ siunas eit. „Hooletusega tarvis lasta esteks maja maha põleda ja nüüd, kui peenike peos, hakata teisi saadana hingedeks sõimama! Mu tütar oleks võind ennem külatänava ääres kraavis vedelda, kui et ta sinule sai. Aga kes ütles mulle, et sa niisuke oled... Ah, viks mees ja noor ka veel! Vanamehe-tola, saab hulgu-sega tee peal kokku, ja pole muud kui tule, mul on tütar. Nagu tütar su käest leiba küsiks...“

Eit hakkas nutma, mõni seda teab, kas viha- või haledusepisaraid. Tema oleks vahest edasi lõhverdanud, kui mitte Tiina oma palumistega ja Kaarel oma laengutega vahele poleks tulnud.

„Ema!“ ütles Tiina paluvalt, kui ta külatänava kraavi kuulis nimetatavat.

„Kaarel, sa ikka oled nende vanadega nii väga...“

pöördus ta mehe poole. Lause jäi pooleli ja võimata oli mõista, mis see Kaarel nii väga pidi olema.

„Mis siis! Kui asi on hästi, siis olgu ta õieti,“ vastas Kaarel. „Ja ma ütlen, kui te tööle ei tule,“ pöördus ta nüüd vanade poole, „ja ainsagi sõna peaksite mulle või Tiinale ütleva, siis hoidke endid! Minu kannatus on otsas.“

Ta tõstis käe, nagu tahaks vanadele rusikat näidata. Ometi ta ei teinud seda.

„Mis sa nüüd nii väga suurustad, ega sa oma toanurgas ole; Lõugu vana armust on sul seegi peavari,“ nohises Juhan.

Selle üle näis eit rõõmustavat ja uuesti südant võtvat.

Sellega riid lõppes, nagu iga „täitsa riid“ — ilma tagajärjeta: vanad reहेle ei tulnud ja Kaarel pidi kaks inimest abiks paluma. Leidus ka neid, kes tegid päeva või kaks midu. Aga rohkem oli ikka ohkijaid kui aitajaid.

Viletsus oli suur, nii suur, et Tiina Kaarli keelust hoolimata läks õpetaja palvele. See oli vana hall mees. Ta kuulas vaikselts Tiina kurtmist ja aitas sellega, mis tal käepärast oli, — sõnadega. Aga ta ei unustanud ka noomimast. Juba oli tal Kadaka noorte ja vanade vahekord teada ja tema hoidus viimaste poole. Õpetaja rääkis kaastundlikult ja ilusasti, nii et Kadaka noorperenaine ei saanud kuidagi pisaraid tagasi hoida.

Kui ta koju tuli, küsis Kaarel:

„Noh, kas said targemaks?“

Tiina mõistis ainult vaikida ja nutta.

Õpetaja rääkis kantslistki Kadaka rahva õnnetusest ja kutsus armsaid õdesid ja vendi õnnetuid aitama. Kuulati tähelepanelikult, otse uudishimuga, ja nii mõnigi taat või eit ohkas. Hea seegi.

Jalg-jalalt, samm-sammult pidi Kadaka rahvas ise kõik raskused võitma. Kõige viletsam lugu oli loomadega. Kuhu need panna? Lõppes sellega, et nad terve külma talve pidid rehe all konutama. Lammastele muretseti Lõugu lauta ruumi. Vilets oli ka inimeste eluase. Sellest hoolimata, et sügisel vanale majaloksule õled ümber pandi, oskasid tuuled ja tuisud kui vanad tuttavad ometi temasse salaurgaste kaudu teed leida. Aga Kadaka rahvas harjus varsti kõigega. Ainult sulane, kelle Kaarel endale abiks oli palganud, nurises külma üle, kuigi ta kandis alati Kaarlist soojemaid riideid.

Tali läks mööda, ilma et midagi iseäralikku oleks juhtunud.

Koha intressid jäid tänavu maksmata, uuest sissemak-
sust polnud rääkidagi. Aga kevad tõi uut elu, uut julgust; loodeti head viljakasvu, sest lepad olid urbades, nii et lust vaadata, ning maarjapäeva ööd olid soojad ja pal-
judest muudest töotavatest märkidest teati rääkida.

Kaarel mõtles juba aegsasti põllutööriistadele, et keva-
disel tööajal kitsikusse ei jääks. Ta murdis ka selle üle pead, kuidas tervet suveelu sisse seada, ja tuli otsusele: Lõugult peab suveks ära minema, kui tahad Kadaka kohta korralikult pidada, sest loomi ei saa ju igal õhtul ja hommikul kahe versta taha lõa otsas talutada, nagu neid ka võimata on nii kaugel lüpsmas käia. Aga kuidas seda teha?

Kaarel sammus ühel pühapäeval Kadakale, et seal must-
tade müüride ja palgiotste juures aru pidada. Kui ta Lõugu poole tagasi tuli, oli ta süda palju kergem: ta oli pääsetee leidnud. Ta tahtis vanade rehealuse-müüride vahele ulõnnonni üles lüüa ja ka loomadele vihmavarju muretseda. Mõni palgiots juurde nõutada, mõnikümmend

kubu vitsu, kaks-kolm meest abiks, ja paari nädala pärast on kõik valmis.

Mõeldud, tehtud. Järgmisel päeval algas kohe töö. Rehealuse savipõrand tehti sõnnikust puhtaks, mis minevasest sügisest saadik siin oli seisnud: põrandal pidid inimeste jalad käima hakkama. Siis ehitusmaterjal, töömehed, töö ise. Niipea kui kirved kopsima ja saed vinguma hakkasid, tundis Kaarel soontes nagu uut elujõudu. Juba tõusid jällegi unistused ja juba plaanitses ta hiilgavil silmil Tiina kuuldes. Ja kui viimaks eluonni õlgkatus üle müüride möödaminejaile silma paistis ning nõuks võeti Kadakale tagasi kolida — kõige kraami ja loomadega, oli noorte rõõm kirjeldamatu. Nad unustasid viletsuse, külma ja vanade riiu — see kõik jäi Lõugule maha; ainult nemad, Tiina ja Kaarel, ühes väikese Atsiga, läksid siit minema. Nad tundsid, nagu oleksid nad linnud, kes tulevad kevadeks kaugelt maalt tagasi, et siin oma ilusamaid laule lõõritada, ilusamaid päevi õnnes mööda saata. Jälle kord tuli Kadakal kevad, kus nähti lilli, kuuldi kaasiku kohisemist ning tehti lahkkel meelel tööd.

„Eks me ole jällegi siin,“ ütles Kaarel Tiinale, kui nad viimase kraaminatukesega päralt jõudsid. „On sul ka hea meel?“

„Sa küsid veel!“ vastas Tiina ja pöördus poja poole: „Vaata, Ats, kas tunned seda kohta? Kas mäletad, kui siin põles suur, suur tuli ja sadas vihma, me istusime kolmekesi? Sa karjusid siis, sul oli külm,“ lisas ta natukese aja pärast juurde, lapse silmi riiete alt vabastades. „Aga ei sa tea veel midagi, vahid muidu. Kasva pisut, küll sa siis mõistma hakkad,“ rääkis ema natukese aja pärast.

Nad astusid onni. Sülda kaks pikuti, teist niipalju laiuti, ühel pool väravate augu kohal väike neljaruudu-

line aken, teisel pool madal uks ja savipõrand — niisugune oli nende igatsetud eluloss.

„Ta ei olegi ju nii pisike, nagu ta ehitamise ajal paistis,“ rääkis Tiina ümber vaadates.

„Ei ole, siin on meile ruumi küllalt,“ kiitis Kaarel. „Näe, siia nurka paneme sängi, siin ukse kõrval nurgas seisavad riistad ja muud kolud, söögilaud kesk põrandat, ja me pääseme ise veel igalt poolt läbi käima. Hea, et oleme vanadest eemal, pole seda alatist nääklemist.“

„Jah, hea vagune... Aga kui tuld teeme, eks ta siis ole hull,“ tähendas Tiina.

„Mis hull ta siiski on! Uksed hoiame pärani lahti, eks suits lähe uksest välja nagu vana toa põlveski. Ja suvel võib kõik suitsud väljas ära teha.“

„Aga mis talvel?“ küsis Tiina.

„Ah talvel? Kas sa siis talveks ka tahad siia jääda? Ma seda pole mõelnudki,“ vastas Kaarel.

„Miks siis mitte? Mis sul Lõugulgi targem on! Siin veel paremgi, kivimüürid varjavad ka omajagu tuule eest.“

„Tõsi jah! Imelik, et minul see pähe ei tulnud! Sügisel võime ju seinte ja kivimüüride vahe õlgi täis tuupida ja laele virutame hea noosi kõlkaid, siis seisab tuba soe kui pott; ela kui karu pesas.“

Kui nad onnist välja astusid ja silmadel lasksid ringi käia, vaatas Tiina oma mehele otsa ja ütles nukralt:

„Küll oled sa õige selle talvega vanaks jäänd, varsti pea hall!“

„Ja sina?“ küsis Kaarel, kuna ta mõtted nagu hoopis teisel viibisid. „Näe, kui suureks poiss on juba kasvanud!“ lisas ta natukese aja pärast juurde.

„Suureks jah,“ naeratas Tiina.

„Küll me suvel soojaga saame jälle nooreks,“ lohutas

Kaarel. „Mul rinnadki sest külmast na haiged, kõhata aga ühtepuhku.“

„Jääd viimaks tiisikusse, vaat siis.“

„Mis seal veel jääda, ma võin juba ollagi.“

„Ää hullu juttu a'a!" hüüdis Tiina hirmunult. „Enne pole sa sellest sõnagi lausunud, täna alles esimest korda.“

„Ei tea mis sest kiita, ega see sind terveks tee.“

„Terveks tee... aga talvel käib nagu räästas poolalasti; mine suuremat riidet pakkuma, siis — ah, ega mul külm ole. Nüüd on käes. Oleks võinud kas osta kasuka-täie nahku — näe Lõugul olid ilusad mustad nahad — ja kasuka teha. Aga et sa nüüd hoolt pead ja igas lüpsis janu rõõska piima jood, see on kõige parem rohi.“

„Hakka nüüd sellepärast rõõska piima raiskama, küllap paraneb isegi,“ vastas Kaarel hooletult.

„Kuidas see siis raiskamine on? Ja meil praegu ju piima on. Tõmmik annab mõni neli-viis toopi lüpsis.“

Kaarel jäi mõttesse, nagu arvaks ta järele, kas Tõmmik tõesti annab neli-viis toopi piima lüpsis.

Endise rõõmsa meeleolu asemele asus nukrus, tume pahameel.

„Mis, pagan, sa ennast veel rohised,“ ütles ta siis. „Siin ta nüüd on, see meie peavari: terves kihelkonnas, võib-olla terves maakonnaski pole teist sellesarnast ime-tegu. Kohamaksud on meil võlgu; tuleb teine talv, kust, hull, sa sealgi nad võtad! jäävad jällegi maksmata. Selle tagajärg on, et koht läheb tervelt tükkis mõisa kätte tagasi, ja meie oleme oma seitsmesajast rublast ilusasti ilma. Aga mine katsu seitsesada korjata — orja pool elu-iga. Või kaua me selles onnis tahame suitseda? Ja kuhu paneme talvel loomad? Kuhu vilja, heinad, kõlkad? kuhu terve majakraami? Pole ainustki ulualust. Ehitaks, aga

kellest? Puutikkugi oma maa pealt ei saa, kõik osta. Aga kust võtad raha? See paar-kolmsada, mis meil veel on, selle eest ei saa ju ometi ühtegi hoonet valmis.“

„Noh, aga kui kartulid juhtuvad hästi kasvama, saame kakssada tündrit ära müüa, ja kui saaks poolteist rubla tündrist; muu eest saame ka natukese, eks me siis ikka ela.“

„Seda muidugi, eks me ikka ela. Sest kuhu sa hingega pääsed, ega sa sellepärast või nõori endale kaela tõmata. Hea küll, kui kartulid kasvavad, ja ma tahan neid õnne peale tublisti maha virutada; aga kui nad ei kasva, mis siis? Pühi suu puhtaks. Mul pole muud midagi südame peal, kui et koht läheb mõisa kätte tagasi. Kui võtakski oma rahanatukese linnast välja ja tasuks vanad ja uued intressid ära, ega me sellega ikkagi kohta mõisa küüsisid päästa: ma ei saa hooneid ilma mõisa abita. See kohakrunt on ju nii hullnigerikult aetud, et sul mitte kusa-gilt tikku võtta ei ole. Ka haod, terve ahjukütt osta ja vea väljast kümne-viieteistkümne versta tagant. Maad on sul käes mis hirmus, aga teha pole temaga midagi — paras kure karjamaa. Kust, pime hull, sa selle raha tahad välja kiskuda, mis tema eest nõutakse! Ega sa mudast ja turbast teda sulatama hakka...“

„Või sel kohal siis sellest süüdi on. Kui poleks tulekahju olnud, eks me siis ikka oleks eland ja pikkamisi tasund kal!“ katsus Tiina kohta kaitseda.

„Tasund... Tõsi! Aga kudaviisi? Pinguta aina vöörihma! Eks vanad ole eland siin oma eluaja, mis nad siit on saand? Seitsesada — see on kõik. Minul on jubaervis mokas; veel üks niisuke talv, siis pole muud, kui pane kõrvad pea alla ja jäta teid jumala hooleks.“

„Mis sa ikka sedasi räägid,“ ütles Tiina.

„Kuidas ma pean siis rääkima? Asi on ju sedasi, sa näed isegi. Varsti oleme vanad, ja kus see kõik on, mis me mõtlesime, kui koha endi kätte saime?“

„Ära nüüd enneaegu nii väga hädalda. Teeme tööd ja palume jumalat, ega me siis ikka nälga sure,“ lohutas Tiina meest.

Kaarel jäi jällegi mõtlema. Natukese aja pärast sõnas ta:

„Muidugi, nälga me ikka ei peaks surema, see oleks häbiasi. Ja tööd, tööd peab tegema, see on selge, selles on abi.“

Järgmisel pühapäeval tulid vanad Kadakale noorte uut eluaset vaatama. Nagu pärast selgus, polnud tulemise peapõhjuseks mitte noorte eluaseme vaatamine, vaid nad tahtsid Tõmmiku ära viia, endile võtta.

„Ema, te võtke Kirjak, see noor lehm; ta annab vähem piima, aga teile kahekesi saab sellest küll. Kui te Tõmmiku ära viite, siis olen ma korraga kohe piimast lahti,“ rääkis Tiina.

„Ei, mina olen ise Tõmmiku kasvatand ja viin ta ka ära, mina teisi ei taha; mina ise olen vana, tema on ka vana — vana vanaga, noor noorega.“

„Mina Tõmmikut ei lase viia, tehke mis tahes, tooge või talitaja,“ ütles Kaarel.

„Nonoh, katsu mul keelata! Ega see sinu oma ole, sa pea oma lõuad kinni ja seisa vagane,“ vastas eit.

Kaarel kargas järilt ja vahtis kullisilmil eidele otsa, kes paar sammu tagasi astus.

„Kaarel, lase olla, ää hakka jälle riidlema, täna pühapäine päev,“ rääkis Tiina paluvalt.

See mõjus. Kaarel vaatas natuke aega Tiinale otsa, siis põrandale, istus viimaks järile tagasi ja sõnas:

„Võtku minugipärast . . . Kui on asjad korras, siis olgu õieti.”

Eit läks võidurikkalt uksest välja, ilma et head päevagi oleks öelnud. Vanamees astus talle nohisedes järele. Vana Tõmmik oli katuse all lõa otsas kinni; oma raskuse, vanaduse ja pehme soo pärast ei käinud ta veel karjamaal. Vanad päästsid ta lõast ja hakkasid minema; eit talutas eest, vanamees pidi vitsaga järele lööma. Kui nad ukse eest mööda läksid, pööras Tõmmik pea ukse poole ja inises.

„Näe, kui tunneb mu ära,” ütles Tiina, astus ukse alt kõrvale ja hakkas nutma. Nende „maja valgustaja” oli läinud. Kaks noort lehma, kes järele jäid, lüpsid kitsede eest; teine oli pealegi veel aher.

„Kurat võtaks!” kiristas Kaarel läbi hammaste. „Nüüd nutad, aga kui ma tahan keelata, siis — las võtta pealegi. Saab näha, mis asja sa ise sööma hakkad! Liha on nii vähe, et sellest saab ainult vaadata ja nuusutada. Piima ei ole; muudkui kali, leib ja sool, sest silku ei jõua osta, need on veel kallimad kui liha.”

„Mis sest keelamisest kasu oleks olnd, ega nemad ikka oma jonni poleks jätt,” rääkis Tiina.

„Argu jätku, aga mina poleks lasknud viia, las nad oleks lõuand kas või terve päeva siin.”

„Sa ise ju lubasid neile majakraami tagasi anda, siis muidugi loomad ka; sellepärast see ju on,” seletas Tiina.

„Ega ma siis seda ole ütelnud et ma kõige paremad loomad neile annan ja iseenese nälga jätan,” vaidles Kaarel vastu.

Samal ajal, kui noored Tõmmiku asja arutasid, astus see eide järel lõa otsas Lõugu poole ja inises aeg-ajalt, nagu kurdaks ta oma vana kodukohta taga.

„Või tema ei taha anda,“ mõnas eit. „No ei tea, mis temal ka anda on, ega see tema lehm ole.“

Inisevale lehmale ütles ta: „No mis sa inised, ega ma sind surema vii.“ Vanamehele aga hüüdis: „Anna nüüd vitsaga talle takka järele, mis amet sul muidu siin on!“

„Mul ei ole ju vitsa,“ vastas vanamees.

„Eks ma ju üteld sulle, et võta vits kätte. Vana inimene ka nii rumal ja käperdis, ise meesterahvas . . .“ Eide „palve“ oma nohisevale teiselepoolele venis pikaks.

„Noh, eks sa jäta vahel ka järele,“ sõnas vanamees viimaks ja patsutas lehma käega laudjale.

6.

Suvi püüdis nähtavasti neid lootusi täita, mis Kadaka rahvas temale oli pannud. Rukis oli pikk ja paks, tema õitseag kõige parem. Suvivilja orased kasvasid lopsakalt, sinendasid ja tõmbasid lehed keerdu. Noored kartulipealsed kuulutasid rikkalikku saaki.

Kadaka Kaarel rõõmutses, kui ta pühapäeviti oma käte-tööd vaatamas käis. Niisugustel kordadel unustas ta, et ta viletsas suitsuonnis elab, et ta loomad alles lageda taeva all seisavad, et koha intressid mineval talvel maksmata jäid, et ta vanadega riidleb ja et need Tõmmiku ära viisid. Ta ei pannud sedagi tähele, et rinnas kardetav kõha kõpitses ja päev-päevalt nagu südikamaks muutus. Ta tuli õnnelikuna väljalt koju ja ta pilk kiirgas lootusest, kui ta Tiinale sellest jutustas, mida ta silm oli näinud.

„Poeg, kas sa tead ka, kui ilusad viljad meil tänavu on?“ küsis ta vahel rõõmust säravail silmil lapselt. See vastas igakord „ääh, ääh“, vahtis isale otsa ja oli valmis sülle ronima.

„Ei sa tea veel midagi, va ääh-ääh,“ sõnas Kaarel, kui laps juba ta süles istus ja harvu habemekarvu sõrmitses.

„Me ehitame endile suure maja, teeme korstna peale, kust suits välja tuleb, kambritele laudpõrandad alla, suured valged aknad ette; näe, siis on meil hea elada,“ rääkis Kaarel lapsele edasi.

„Ääh, ääh,“ kiitis laps isale järele, kuna Tiina kärmesti talitas.

„Seal suures majas kasvab Ats ka suureks, pikaks poisiks, paneb püksid jalga ja tuleb ühes minuga väljale kündma; siis künname kahekesi.“

„Ääh, ääh,“ kiitis laps ja haris kõvemini isa habemest kinni, nii et see aietama pidi. Laps tahtis nagu öelda: „Aga siis oled sina vana ja mina noor.“

„Aga viimaks viib surm minu ja ema sügavasse kolliauku ja sina hakkad selles suures majas peremeheks.“

„Ääh, ääh,“ kordas laps isa kurbade mõtete saateks.

Aga ilutsemiseks polnud Kadaka Kaarlil kuigi palju aega.

Kartulite kõige paremal kasvamise ajal tuli varane külm ja võttis nende pealsed. Kui päike kõrgemale tõusis, muutus terve kartuliväli mustaks. Ainult paaril kõrgemal kohal oli veel haljaid pealseid näha.

Juba enne kohutavat hommikut oli Kaarel rahutu. Öösel ei tulnud und. Päike oli alles tõusmata, kui ta kartuliväljale läks, nagu tahaks ta oma lähedusega külma eemale tõrjuda. Kuid asjata. Päike muutus juba soojaks, kuid Kaarel seisis ikka veel kartulivälja ääres, aeg-ajalt mõne sammu edasi astudes, vaadates ja aru pidades. Veel koduteel pöördus ta paar korda ümber, et mustaks tõmbuvate pealsete poole pilku heita, nagu ei usuks ta oma silmi. Kuid tõsi jäi tõeks: külm oli halja põllu mustaks teinud.

„Kõik on otsas,“ ütles ta kodus Tiinale, „võid talvel oma suitsukongis nagu karu käppa imeda. Ja koht terve seitsmesajaga läheb mõisa kätte tagasi.“

„Jah, näe, paistab siia ära, mustavad teised. Ma tõm-

basin eile pesa üles, nagu sõrmeotsad olid all," vastas Tiina.

„Eks seemne saame sügisel ilusasti kätte.“

„Oleks seda teand, poleks neid kevadel nii palju maha teind," ütles Tiina.

„Oleks seda teand, poleks kohta kevadel oma kätte võtcki; või oleks veel enne seda teand, siis oleks võind ta hoopis vanade käes olla, aga noh — oleksid põrssal küüned, ta roniks puu otsa.“

„Mis nüüd sellepärast just kohta ära visata, või me üksinda kohta peame, eks teised pea niisamuti," püüdis Tiina seletada.

Kaarel jäi mõtlema. Tõepoolest, ega teistelgi paremat pauku ole.

Paari päeva pärast kuuldus igalt poolt hädaldamist — külm võtnud kartulid ära. See kergitas Kadaka rahva südant. Nad olid veidi õnnelikumad, kui nad nägid, et teised niisama õnnetud on nagu nemadki.

Endine Kadaka peremees parastas aga:

„Eks see ole ikka see kohapidamise tarkus, tarvis hästi palju teisi maha teha, saaks korraga rikkaks, nüüd on teil käes, saab näha, mis nad peale hakkavad.“

Ja nüüd korrutas eit pikalt ja laialt, missugune ülekohtune, uhke, rumal ja jumalakartmatu Kaarel olevat. Ta olevat Tiinagi samasuguseks hulluks teinud. Ja ta kahetses, et ta oma tütre temale on lasknud minna. Aga veel enam kahetses ta seda, et ta üks kord elus vanamehe tahtmist on teinud ja koha noorte kätte andnud.

„Ma ütlen, mu vanamees, üleüldse mehed, nad on niisugused tolad, et mitte üks põrm nende tahtmist ei või teha. Nüüd läheb koht kõigega tükkis mõisa kätte tagasi. Ja kuidas me seal vaeva oleme näinud, suure surmaga.

raha korjanud. Eks Tiina tea küll, aga või Kaarel sest midagi hoolib, muudkui tormab edasi."

Et veel midagi päästa, läksid vanad ühel sügisepäeval Kadakale noortelt härjavärssi saama.

„Juba röövlid tulevad jälle,“ ütles Kaarel Tiinale, kui ta vanu eemalt nägi.

„Kes need tulevad?“ küsis Tiina, nagu ei usuks ta oma kõrvu.

„Röövlid,“ vastas Kaarel.

„Mis sa hullu juttu ajad ... röövlid ... kust nad tulevad?“

„Teed mööda, eks sa vaata, kui tahad.“

Tiina astus rehealuse müüride varjust välja vaatama. Aga kohe pöördus ta oma talituse juurde tagasi, ilma et ta oleks ainustki sõna lausunud. Ka Kaarel vaikus.

„Me tulime vaatama, kuidas te käsi ka käib,“ ütles eit peale teretamist.

„Mis siis? Meie käsi käib väga hästi,“ vastas Kaarel.

„Jah, me nägime seda juba isegi.“

„Nojah, mis seal siis veel küsida või vaadata, kui te juba näinud olete.“

„Me tahtsime üht härjavärssi saada, homme oleks taga siis laadale läind,“ vastas eit.

„Sa oleks võind välja ääres talle kohe oheliku sarvi panna ja ära viia, mis sa sellest minule rääkima tuled.“

„Su süda on ka alati täis, kui me tuleme seda kätte saama, mis sa ise meile luband,“ ütles eit.

„Muidugi on täis,“ vastas Kaarel. „Kelle süda ei peaks sihukese asja juures täis saama! Õnnetus tegi meid puupaljaks, aga mis vähegi rahaline asi on, see kisutakse sul käte vahelt ära ja sa vaata külma meelega pealt, mis head inimesed teevad. Nõnda lõpeb viimaks iga-

ühe kannatus. Puudub vähe, siis müün ise kõik ära ja panen plehku, jätan teid kõiki kus seda ja teist: ma olen tüdind ja väsind surmani."

Need sõnad andsid eidele otse ihatud rahulduse: noored olid ammuoodatud kitsikuses. Oleksid nad nüüd ainsagi hea sõna raisanud, ennast vanade ees alandanud, siis oleks eit neile küll pika „palve“ pidanud, aga härjavärsi siia jätnud. Kuid Kaarel jäi tummaks, sest ta ei tahtnud, et eit võiks oma heldusest kogu kihelkonnale karjuda ja noortele seda alati meelde tuletada.

„Ei see koer hammusta, kes alati haugub,“ vastas eit Kaarlile. „Sa lõugad iga kord, kui me midagi tuleme kätte saama, aga mis see ikka aitab, õigus jääb õiguseks.“

„Teie õigus on koerapiitsa väärt!“ hüüdis Kaarel. „Te olete mu meelest nii halvad, et ma teid nähagi ei taha.“

„Kaarel, millal ma sinu omastele niisuke si sõnu olen öelnud,“ küsis Tiina etteheitvalt, „et sa minu vanematele niimoodi ütled.“

„Minu omaksed pole sind ka ialgi röövimas käind. Kui nad seda peaksid tegema, siis löö nad kas või ronediga maha, ja ma ütlen — mul on tubli naine.“

„Keda need minu vanemad siis on röövind? Ega nad muidu su käest midagi taha, nad on enne selle sulle and ja tahavad nüüd oma tagasi.“

Eide süda kihvatas röömu pärast. Asi oli ometi kord niikaugemale jõudnud, nagu ta seda juba ammugi oli oodanud: noored olid ka isekeskis riisus.

„Mulle and . . .“ kordas Kaarel: „Mispärast nad siis just mulle on and ja sinu, oma üksiku tütre, purupaljalt, poolalasti mehele panid? Kohta pole ma ju saand, sest see on ju alles mõisaga võlgu, ja loomad, viljaseemne, terve majakraami tahate tagasi saada. Hea, et Tiina laulatusel

minu ostetud riideid kandis, muidu peaks ma ka need tagasi maksma. Või pean ma ehk tütre enese eest ka mõni sada välja otsima? Nõuate ehk muidu ka tema tagasi?"

„Kaarel,“ nuuksus Tiina. „Hoidku küll, mis saab meist sel viisil?“

„Ei tea, mis, pime, sa veel niisukese juures karjud,“ hüüdis eit. „Hull, mis hull, vaata, et metsa ei jookse või sedagi onni põlema ei pista. Mõni seda teab, kust see tuli seegi kord lahti läks.“

„Muidugi, te ise pistsite, ega te muidu na hästi teand, et tuli lahti on,“ vastas Kaarel teravalt.

Need sõnad visati kui kuiva kadakapõõsasse. Eit hakkas sõimama, lubas kohtusse kaevata; vanamehe silmad läksid pungi; Tiina pani käed ühes põllega silme ette ja hakkas nutma; laps, kes murul vässerdas, hakkas haledalt kisama.

„Vanamees, lähme võtame härjavärsi ja katsume, et minema saame. Tiina, sa võiksid õpetaja juurde minna: ehk see aitab ometi, noomib riivatut.“

„Sa võid ise õpetaja juurde minna ja lasta härjavärsi ära õnnistada, ehk saad siis teisest laadal kõrgemat hinda,“ vastas Kaarel.

Vanad läksid.

„Mis sa tühja nutad, ega see midagi aita. Las võtta! Nad on juba küll võtnud ja võtavad veel,“ rääkis Kaarel.

„Neil on ju selleks ka õigus, sa ise lubasid ju,“ vastas Tiina.

„Sa oled ikka imelik nende õigusega! Muidugi on neil õigus, aga kes neid siis sunnib just tänavu oma õigust nõudma ja kõike meie käest välja kiskuma. Ega neil siis na puudus ole, nad saaks ka ilma selleta läbi. Kui nad

paar aastat ootaks, me maksaksime siis muidugi kõik tagasi, rohkemgi veel, kui nad tahavad."

"Mis sa neist siis sõimad, nagu poleks nad inimesed olemagi. Nad on oma eluaja ausasti ära eland, pole neid kusagilt kurja pealt kinni võetud."

"Mis nad enne on olnd, sellega pole mul asja, ma näen ainult, mis nad nüüd teevad: üks kiuslemine ja riisumine alati."

Sel ajal, kui noored sõnelesid, läksid vanad välja äärde karja juurde, püüdsid härja kinni ja panid talle nõõri sarvi. Vanamees võttis nõõriotsa pihku ja eit pidi järele lööma. Kuid härjaga oli hoopis teine lugu kui vana Tõmmikuga kevadel: härg oli kangekaelne, ei tahtnud järel käia, sest ta oli noor.

"Hoiä kõvasti kinni, kuhu see väike pruss mehe käest ikka läheb," hüüdis eit vanamehele.

"Näeh, näeh, ole su kurja kaelakünnapud," siunas vanamees.

"Kas sa kuulad!" kärkis eit ja andis härjale vitsaga mööda reisi.

"Ära löö, ära löö," keelas vanamees, kui härg sarved tagasi löi ja temaga tuuseldades edasi pistis.

"Hoiä ägä nõõri otsast kinni, ära seda peost lahti lase, löõgu ta kepsu niipalju kui tahab," õpetas eit.

"Seisa, seisa! Näeh, näeh! Ole su vaenlase hinge sisse! Küll on ägä kaelakünnapud, muudkui läheb ägä," kirus vanamees.

"Pea ta kinni, mis sa lased tast edasi minna! Oota, ma tulen aitan!"

Eit hakkas vanamehele appi minema. Härg ägä, kes arvas, et teda jällegi nüpeldama tullakse, tõmbas saba

selga, löi eest ja tagant üles ja pistis jooksu, vanameest enesega kaasa kiskudes.

„Pea kinni, ära lahti lase, löö kase taha!“ õpetas eit. Kuid kõik jäi asjatuks — vanamees oli kui takutort oheliku otsas.

„Ennäe mul meherisu, ei saa setusamagi härjaprussi kinni peetud! Anna ikka härjale ja tõmba sulle endale ka paar tulist,“ kirus eit.

Härg löi tralli edasi. Vanamees kukkus viimaks kõhuli, aga hoidis siiski nagu surmahirmus oheliku otsast kinni, õigem — ta ei saanud oheliku otsast lahti, sest see oli ümber käe mässitud.

„Eks sa, pime loom, lase ometi nööri otsast lahti,“ karjus eit, „muidu lohistab sind nagu kaltsu mööda maad järele. Ammu's ma andsin sulle puhta särgi selga, nüüd nagu sõnnikutükk teine, ei saa muud, kui pese aga.“

Karjapoiss, kes vanade mängu pealt vaatas, hakkas nii magusasti naerma, et tundis kõhus valu ja silmis pisaraid.

„No mis sa kõkutad seal!“ kärkis eit, kui vanamees oli ohelikust vabanenud ja härga tasakesi siunas. „Härg tapab vanainimese kas või ära, aga temal pole muud kui irvitab hambaid. Tuline kartul sulle lõugade vahele, küll sa siis mõistad oma mokka pidada!“

Aga poiss naeris veel hullemini.

„Vaata, tulen ja tõmban sulle paar tükki ümber kaela! Küll sa siis tead, et sa vanainimest ei naera,“ ähvardas eit kaselatva poisi poole vibutades.

Nad läksid uuesti härga püüdma.

„Jookse, võta oheliku otsast kinni,“ käskis eit vanameest.

„Ei mina saa joosta, kõik kondid valu täis, ei või hästi käiagi,“ vastas see.

„Mis sa siis meheks oled hakanudki, kui sa sedasama härjavärssigi kätte ei saa. Mina pean vist hakkama tema järele jooksuma?“

„Mis sa seal kivi otsas kükitad, kui sa'i tule appi härja püüdma!“ hüüdis eit poisile. See jooksis ja võttiski härja kinni.

„Anna oheliku ots siia; ma tahan talle näidata, kas ta käib järel või mitte,“ ütles eit. „Säh, võta sa see vää, ää muidu seal tuku,“ pöördus ta vanamehe poole.

Aga ka eidega tegi härg sedasama mis taadiga. Ta lõi sarved tagasi, viskas eest ja takka üles ning pistis jooksu, nõnda et eit oheliku otsas lipsu lõi ja vanamehe poole karjus:

„Mis sa, pime loom, vahid seal, kui sa mulle appi ei näe tulla — just kui kammitsas kukk! No ega saagi appi, tehku härg mind või lõmaks! Seisa! Oh sa pungsilm, saadana silmamuna!“

Vanamees jooksis, mis rammetud jalad andsid, aga härg oli kärmem: eit lendas varsti raginal kasepõõsasse, kuna värss rõõmsalt karja hulka tagasi lippas. Poisi suust kostis hele naer. Eit kahmas vanamehe käest kaseladva ja hakkas poisi poole minema.

„Tule siia, ma tahan sind õpetada, et sa vana inimese üle ei irvita. No tule siia!“

Poiss andis päkkadele tuld.

„Ole su roju! Küll sa mulle peosse juhtud, ää sa mõtle!“

Mindi jällegi härja püüdma. Kutsuti poissi, aga see ei tulnud, kartes, et ta eide käest nüpeldada saab. Õnneks astus härg tagumise jalaga nõõrile ja vanamees ning eit kahmasid üheskoos sellest kinni.

„Mine kahe käest veel!“ kiristasid nad nagu ühest suust, ja see oli vist esimene kord, kus nad kahekesi korraga ühte ja sedasama mõtlesid, kuna muidu ikka eit enne ütles ja alles siis taat mõtles.

„Või mind kasepõõsasse? Küll ma sind ehitan, väänkael, sõrasilm! No mis sa neist pungitad!“ Ja eit andis härjale ühe kibeda vastu nina.

„Näeh, näeh, kussa! Kussa!“ nohises vanamees.

Härjale pandi nöör ümber nina, nõnda oli teda kergem pidada.

„Tõmba aga hästi kõvasti kinni; küll ta siis teab, mis jooksmine on,“ käskis eit. Vanamees nohises ja venitas; härg ajas silmad veel rohkem pungi.

„Näe, süda täis,“ rääkis eit härja kohta. „Aga mis sa oma südametäiega ikka teed. Sa kasva enne, saa vanaks, pungita siis silmi.“

Hakati minema.

„Hoi sa aga kõvasti kinni, ei ta nüüd enam pääse,“ käskis eit.

Ja tõesti, härg ei pääsenud enam: eit vemmeldas teda niipalju kui tahtis, ikkagi käis ta vanamehele järele.

7.

Vanad olid härjaga oma teed läinud ja ta järgmisel päeval laadal ära müünud. Ja neile tundus, nagu oleksid nad ikka veel Kadaka peremees ja perenaine. Isekeskis riidlesid nad harva, õigem — eit riidles vanamehga harva. Puudust ei tundnud nad millestki.

Seda viletsam oli noorte elu. Härg oli tänavu ainuke rahaloom, ja sellestki jäid nad ilma. Pealegi ütles Tiina Kaarlile iga kord, kui sellest juttu oli, et vanadel olevat täiesti õigus, kuna Kaarel sellest õigusest kuidagi aru ei tahtnud saada ja vanade kohta inetuid sõnu tarvitas. Aga Tiina arvamist need sõnad ei muutnud, kuigi ta Kaarli viisil kunagi ägedaks ei saanud. Selle asemel vaikis ta ja kuivatas pisaraid. Tiina oli loomult isa tütar, aga lisana peitus temas naiselikku põikpeasust, järeleandmatust, kangekaelsust, mis poeb süütu kannataja näo taha varju.

Ta ei saanud millestki vaimustatud, ei oodanud midagi ennekuulmatut, unistuseväärilist. Samuti ei suutnud teda ka kõige raskem saatusehoop ajada meelt heitma, käsi rüppe laskma, nagu oleks igasugune eluvõimalus kadunud. Ta pidas kõigele visalt vastu ja armastas samasuguse visadusega oma kodukohta. Ta oli valmis kõike kannatama, igasugust vaeva nägema, laske teda aga Kadakal elada. Nõnda oli ta Kaarlile, kes alati unistas — õnnest või õnnetusest, ükskõik —, alati nagu midagi ennenäge-

matut ootas ja oodatavale kas või ummisjalu vastu tõttas, vastandiks, tasakaaluks, teda tagasi hoides, rahustades ja raskeil silmapilkudel julgustades, elustades. Sellele vaatamata kipub Kaarli nägu ikka ükskõiksemaks, pilk tui-memaks muutuma. Sest ta näeb, kuidas vanad esiti Tõm-miku, siis härja ära viivad ja kuidas Tiina, tema naine, ikka enam hakkab vanade poole hoiduma. Ta näeb hal-jendavat kartulipõldu ja siis seda hirmsat hommikut, kus kõik mustaks muutus. Ta näeb ilusat suvivilja, aga kõr-vus kumisevad sõnad: „Miks sa tegid kartuleid nii palju maha? Ainult kolm seemet!“ Ta näeb, et ilus suveaeg jõuab mööda, aga loodetud terviseparanemine on jäänud tulemata: köhatamine läheb sagedamaks, ja jällegi seisab pikk talv ukse ees; see tuleb uute raskuste ja muredega.

„Mis me küll talvel peale hakkame?“ ütles Kaarel ühel niisilisel sügisepäeval Tiinale.

See ei saanud aru, mis Kaarel selle küsimusega tahtis öelda, ja jäi ta otsa vaatama.

„Kuhu me talveks läheme?“ küsis Kaarel.

„Kas me siis siia ei jää?“ küsis Tiina vastu.

„Aga kuhu me loomad paneme?“

Selle peale ei teadnud Tiina midagi vastata.

„Küllap me ise ajaks kuidagimoodi siin läbi, aga loo-madega ei saa hakkama, külm võtab nad ära,“ rääkis Kaarel edasi.

„Mis meil enestel nüüd oleks,“ sõnas Tiina.

„Pole muud, kui kolime suvekorterist ära Lõugule talve-korterisse hambaid lõgistama, paremat nõu üle ei jää,“ jätkas Kaarel, kuna tal enesel tuli elavalt meelde, mis see õieti tähendab — Lõugule talvekorterisse minna: see oleks vanadega jälle ühe katuse alla elama asuda ja päe-vast päeva nägelda.

„Mina ei tahaks mingi hinna eest siit ära minna, siin on nii hea,“ ütles Tiina.

„Aga kuhu paneme loomad?“ kordas Kaarel oma küsimust.

„See ta on, kuhu panna loomad? . . . Mis siis muud, üks lähme aga sinna,“ lausus Tiina viimaks alistunult.

Ja Kaarel läks Lõugu vanale ütleva, et nad talveks jällegi tahaksid nende poole tulla.

Vana Mari oli Kaarli käiku tähele pannud ja kohe ruttas ta Lõugu perenaiselt järele pärima, miks Kaarel neil oli käinud.

„Tahvad jällegi talveks teile seltsiks tulla, külm võtab teid, kahte vana, muidu ära,“ vastas perenaine.

„Või juba tagasi,“ lausus eit. „Tulgu aga pealegi, ei mina neid karda, üks neid ole ennegi nähtud.“

„Mis neist karta, iseomad, ega nad võõrad ole. Teie olete siis ikka veel pahased, ei ole head ühtigi veel?“ küsis Lõugu perenaine.

„Ei tea, kes siukse poolhulluga läbi saab, nagu Kaarel on. Mu süda alati hirmu täis, et ei tea, mis ta Tiinale teeb. Ja Tiina niisamasugune tossike, laseb aga teist oma hullust ajada. Ei mina küll seda kannataks, ma jookseks ta juurest või jõkke kohe.“

„Ehk on teine Tiina vastu koguni hea.“

„Küll me teame, missugune hea ta on.“

Õhtupoolikul läksid noored Lõugule. Nad arvasid juba ette, et vanadega kohe sõnavahetust tuleb. Nõnda see oligi. Vaevalt sai Kaarel jala tuppa tõsta, kui eit ütles:

„Küll kirud neid vanu maapõhja, ütled, et ei või neid silma otsaski kannatada, aga eemal neist ka ei seisa, järjest tarvis nende kaelal tallata.“

Tiinaga, kes juba varemalt tuppa oli tulnud, näis eit

leppivat, sest see hakkas viimasel ajal Kaarlile juba vastu ja seisis vanade eest.

„Kui vanad meile rahu ei anna, mistarvis siis meie neilegi peame rahu andma,“ vastas Kaarel ämmale.

„Me ei ole ju teid tervel suvel rohkem vaatamas käind kui ainult kaks korda,“ ütles eit.

„Ja olite muidugi rõõmsad, et mõlemal korral midagi näppu puutus. Oleks te sel kombel meid rohkem vaatamas käind, siis oleks küll ammuugi pidand nõõri kaela tõmbama,“ rääkis Kaarel.

„Noh, kes sind keelab! Võid ju praegugi tõmmata, ega aeg hiljaks ole jäänd; sul ju alles hing sees, maksab küll nõõri raisata.“

Ja kui Kaarel kõhides pingile istus, lisis eit juurde:

„Rögise, rögise, küllap saad ilma nõõritagi teise ilma.“

„Seda ma isegi arvan, sellepärast olengi veel nii kaua järel,“ vastas Kaarel kurva tõsidusega.

Tiina näis mehe näoilmet mõistvat ja ta hüüdis pisar-silmil „Kaarel!“. Poeg, kes ta süles istus, vaatas kordamööda kõigile otsa, jäi pilguga ema näole peatuma ja ta huuled kiskusid kõveraks.

„Sa oled ka nagu mõni titeke, juba tõnnid jälle,“ hakkas ema Tiinat sõnuma: „Ma oleksin rõõmus ja annaksin igale sandile kiriku ukse suus kolm kopikat, kui ma siuksest mehest lahti saaks.“

„Aga mis sa siis annaks, kui sa siuksest väimehest lahti saaks?“ küsis Kaarel.

„Ei tea, mis tühja eest anda!“

„Aga kui ta elama jääb?“ päris Kaarel.

„Kaarel, jäta järele,“ palus Tiina.

„Kui ta elama jääb... Ega ta mõni loom ole, kellele rondiga võib otsa anda, millal aga tahad,“ ütles eit.

„Nojah, ta ise pole loom, aga temal on loomi; sellepärast on väga hea, kui ta edasi elab,“ pilkas Kaarel ja tõusis pingilt, et Kadakale asjade järele minna. Eit lõugutas edasi.

Esimestel päevadel olid noored oma elukorteri sisseseadmise kallal ametis. Kambritele pandi jällegi õled ümber. Tänavu olid need juba noorte endi omad. Loomade asemel tehti rehe alla: otsiti ja parandati lõõgu, tehti sõimi ja taoti varnu seina sisse.

Suvivilja rehed ootasid, nagu mullugi, lumeteed. Jõudis see kätte, siis hakati neid jällegi kahes-kolmes toas korraga kuivatama, nõnda et peale rehepeksmise, tuulamise, põhu- ja viljaveo muuks toimetuseks aega üle ei jäänud. Alatine tolm andis Kaarli kõhale iseäranis hoogu, mattis ta hinge. Sagedasti, kui ta palavast toast rehe alla läks kõlkaid võtma ja pahmast ümber pöörama, ainult kuuehilpu higise särgi peale visates, tundis ta, kuidas külm mööda särgialust edasi puges ja uue jõuga rinda kinni hakkas. Kaarel teadis, et see halba teeb, aga ta ei pannud seda täheleegi, oli nagu eriti rahul, et see nõnda oli.

Pärast niisugust külmetust tundis Kaarel end teisel hommikul ikka poolhaigena ja kõhimine sünnitas rinnas valu.

„Mu rinnad täna na haiged, pole hea ühtigi,“ ütles ta siis Tiinale.

„Hoidku sind ka!“ vastas see. „Ma küll kinnitan sulle, et sa ei pea palja kuue väel palavast toast külma rehe alla minema, aga ega sa siis kuula, sa just kui otsid seda külmetust.“

Kaarel ei püüdnud end etteheidete vastu kaitsta, sest ta teadis väga hästi, et naisel on õigus. Aga ta ei jätnud ka kurtmist, et rind teeb haiget. Ühel niisugusel juhul tõi

Tiina pisarsilmil oma ainukese villase rätiku, et mees ta enesele kaela paneks.

„Seda ma küll ei tee,“ ütles Kaarel. „Mis sa siis endale pähe paned, kui sa kuhugi tahad minna.“

„Eks ma osta kas või mõne uue, kui muidu ei saa; aga sina pane see endale kaela ümber, see on hea pehme ja soe. Terve talv on ees; kui sa sedasi ennast ühtepuhku külmetad, siis pole sind tuleval kevadel enam olemas. Mina siin toa ümber saan ikka läbi.“

Kaarel viivitas rätiku võtmisega.

„Pane ta nüüd kaela! Su tervis on ju ometi kallim kui see villane rätikutükk. Tervist raha eest ei saa, aga rätikut saab.“

Ja ta pani rätiku oma käega mehele ümber kaela.

„Milleks pakkuda, kui ei taha,“ ütles ema Tiinale, kui Kaarel oli juba välja läinud. „Las käia palja kõriga. Kellel sest häda! Küllap ise pärast kahetseb. Just kui pisikest titte topi riidesse, ega ta kolmepäevane ole, ise vana mees, juba lapse isa.“

„Mis sa siis teed temaga, kui ta siuke on! Lase siis teda just paljalt välja, rögiseb teine muidugi,“ vastas Tiina.

„Kelle süü, oma süü! Kes käsib niisugune tola olla! Eks igaüks võiks paljalt välja joosta, aga mistarvis siis inimesel mõistus on? Loom läheb ka tuule ja vihmaga põõsa varju, aga mees ei märka.“

Tiina ei vastanud enam sõnagi.

Kuni jõuluni ei sündinud midagi iseäralikku, kui selleks nägelemist ei taha pidada, mis vanade ja noorte, õigem eide ja Kaarli vahel peaaegu vahetpidamata edasi kestis, kusjuures vanamees etendas pealtkuulaja, Tiina lepitaja osa. Aga eriti ägedaks ei saanud kummalgi pool. Näis,

nagu kogutaks pikkamisi sappi, et siis teineteise peale välja kallata.

Ja see silmapilk tuligi, pealegi veel jõululaupäeval, kui eit tegi pühadeks sepikut. Väike Ats kippus taina kallale torkima. Eit võttis tal käest kinni ja viskas ta minema.

„Mine, lase enne isal oma käed puhtaks pesta; need kui seajalad sul otsas,“ ütles ta ise.

Laps kukkus põrandale maha ja hakkas nutma.

„Tule ää, tõuse üles! Mis nad tegid mu pisipojale!“ rääkis Tiina lapsele ja aitas ta jalule.

„Mis asja sa sest lapsest loobid, ega ta mõni puutükk ole!“ ütles Kaarel ärritatult ämmale.

„Eks sa korja ta siis ära! Mis sa lased tast oma mustade kätega siia käperdama tulla,“ vastas eit.

„Sa ise oled must, päris tahmane nagu ahjuots, eht vanapagana vanamoor,“ ütles Kaarel, kuna tal endal veri näkku tõusis ja silmad kilama löid.

See oli esimene kord, kus sõnavahetus tõusis lapse pärast, ja Kaarlile tundus, nagu oleks eit oma käed tema enda külge pistnud. Ta oleks tahtnud kõige kurjemal kombel riielda ja sõimata, et südamele samasugust kergitust saada, nagu Tiina saab nutmisest.

Tiina vaatas etteheitval pilgul Kaarli otsa. See ärritas teda veel rohkem ja ta ei leidnud küllalt teravaid sõnu, mis ta oleks tahtnud eidele näkku pilduda.

„Häbene oma suud kallil jõululaupäeval,“ ütles eit ja lisas vähe aja pärast juurde: „Aga või siis hullul aru on.“

„Sa ise oled hull, ega sa muidu lapse kallale oleks jooksnud!“ karjus Kaarel. „Vaata, kui peksan su kõige leibadega toast välja; siis näed, mis hull on. Kui ma hull olen, siis pead hullu kartma, sa hernehirmutis!“

Ta tõusis istmelt, nagu tahaks ta eide kallale minna.

„Kaarel, mis sul täna arus on!“ rääkis Tiina ta ette astudes. „Mis sest siis oli, et ta lapse ära ajas ja et laps nutma hakkas?“

„Mis, kurat, see siis on? Uhelt poolt ja teiselt poolt!“ karjus Kaarel. „Lehmi ega härgi enam võtta pole, oodatakse suve; siis muudkui last nootima! Viimaks on mu oma ninas kinni! Sina oled niisamasugune, jooksed ema järel, nagu tahaks sa veel rinda saada. Ma olen teist nii tüdind, et ma kas või kõik südametäiega maha löön. Nagu oleks ma teie sööt! Vanamees, see nohiseb ja jõllitab silmi nagu mõni tige härg, eit on oma kihvadega järjest su küljes kinni, aga tütar, see hoiab sind sabast tagasi, et emal hea närida oleks. Tohoo, ussi pesakond! Mis, pagan, te must siis võtsite, kui muud ei mõista teha, kui susiseda! Ma ütlen veel kord: tänasest päevast saadik, kui te oma norimist ei jäta, ei löö mina enam risti ette, tulgu mis tuleb; kuniks minulgi elu!“

Rääkimise ajal oli tal veri näost ära valgunud, ainult kummalgi palenukil säras helendav punane roos, kuna silmis kiirgas palavikuläige.

Tiina vaatas hirmunult mehe otsa: niisugusena polnud ta teda veel kunagi näinud. Ka eit näis pisut kohkuvat. Ta vastas tagasihoitud häälel:

„Nonoh, ää lõhki mine südametäiega! Ela ometi uueaastanigi, jõulud üle.“

„Mis tal nüüd on?“ näis vanamehe imestav pilk küsivat.

Aga Kaarli vihahoog läks üle. Ta istus pingile ja ei rääkinud enam sõnagi. Ka eit jäi vagaseks, mis oli kuulmatu nähtus. Öhtul tundis Kaarel rinnus nagu eriti haiget tegevat ja söögiisu oli kadunud.

„Mis sul viga on?“ küsis Tiina, kui ta öhtul söömakutsu-
mise juures Kaarlilt vastuse sai, et ta süüa ei tahtvat.

„Mul pole midagi viga,“ vastas see, „ainult süüa ei taha.“

„Eks sa tule võta ometi natukenegi hingepidet! Kuidas sa siis tühja kõhuga jõuluõhtul magama lähed!“ Tiina seis aseme ees, aga et Kaarel midagi ei vastanud, siis küsis ta tasakesi, nii et vanad ei oleks pidanud kuulma:

„Sa jäid vist tänasest vihastamisest haigeks; ma pole sind niimoodi iialgi näind, sa olid päris hirmus kohe. Ma mõtlesin, et sa ikka lähedki nüüd ema kallale; tõusin hirmuga toolilt üles. Vana inimese asja nüüd — puutus last; mis see talle siis na tegi! mis sa sellepärast nii hirmus vihastad!“

„Ah, nad on mu nii ära tüüdanud, et ma neid, sind, ka iseennast enam näha ei taha,“ vastas Kaarel nõnda, et see ka tagakambrisse vanarahva kõrvu võis kosta.

„Ää na kõvasti räägi, kostab nende kätte ära,“ keelas Tiina.

„Kostku, ega ma neid ometi karda,“ vastas Kaarel.

„Mis sa nüüd ikka sedasi teed . . . Sa ütlesid, et sa mind ka ei salli. Mis siis mina sulle kurja olen teind? Ma vahel keelan sind, kardan, et ei tea, mis sellest kõigest välja tuleb; ää sellepärast vihasta.“

„Keela, aga ää seisa nende eest, kus nad meid kui ussi aia alla taga kiusavad,“ vastas Kaarel.

„Noh, ehk tuled, võtad natuke vorsti või midagi,“ ütles Tiina natukese aja pärast.

„Eks ma siis tule pealegi, ega sa enne rahule jäta,“ vastas Kaarel ja tõusis asemelt. Ta läks laua äärde. Toit ei olnudki nii vastumeelt, kui ta esiti oli arvanud.

Peale sööki ütles eit üle ukse eeskambrisse:

„Noh, Tiina, kas tuled ka seiapoole? Ma tahtsin natuke lugeda, kiriku me muidugi ei läind.“

Tiina järgnes ema kutsele ja nõnda jäi Kaarel ühes sulasega eeskambrisse; neid palvele ei kutsutud ja iseendid pakkuma minna nad ei tahtnud.

„Sa oleks võind seda enne sööki teha, see oleks nagu sündsam olnud,“ ütles Tiina emale.

„Mul ei tulnd meelde, kõht oli kangesti tühi; ja eks see ükstakõik ei ole, millal loetakse,“ vastas ema.

Aga eidel polnud lugemine peaasi, vaid hoopis teised eesmärgid, mis ta lugemisega tahtis saavutada. Mineval aastal olid noored tagakambris elanud, aga tänavu pidid nad eeskambri jääma, sest vanad olid nende mulluse asukoha endile võtnud. Kui nüüd eit Tiina enda poole kutsus, siis tahtis ta Kaarlile märku anda, et tema on sulasega ühele pulgale pandud: pererahvas loeb tagakambris palvet, aga tema istub eeskambris. Pealegi tundis eit palvet lugedes ja lauldes enese palju parema olevat Kaarlist, kes sulasega juttu vestis ja kallist jõuluõhtut nagu mikski ei pannud.

„Eks uks või vahelt lahti olla,“ ütles Tiina, kui ema selle tema järel kinni pani.

„Mistarvis ta lahti peab olema!“ vastas eit. „Ega need seal ometi midagi kuulda taha; või kui nad tahavad, eks nad siis või ka siia tulla.“

Eit istus laua äärde, võttis raamatu ja hakkas laulusõnu ette ütlema. Nad laulsid Tiinaga kahekesi, sest vanamees ei paotanud kunagi oma suud laulmiseks.

Sai aga eit lugema hakanud, kostis tema tasase mõmina sekka peagi magus ja mahe norin vanamehe ninast. Eit tõstis silmad raamatult ja ütles Tiinale:

„Torka teda, et ta üles ärkaks. Mis ta, pime loom, noriseb seal! Ei lase lugeda!“

Tiina täitis käsku. Vanamees tõstis pea pisut kõrgemale

ja näis kuulatavat. Varsti aga langes ta uuesti kõssi, aga nüüd kostis ainult nohin. Eit luges edasi ja jättis vanamehe rahule, sest ta teadis juba ammugi, et vanamehele on lugemine sedasama mis lapsele kiigutamine.

Esimese püha hommikul pakkus eit ennast Tiinale loomatalitajaks, kui ta ehk kirikusse tahaks minna. Tiina oleks küll läinud, aga et Kaarel tervise ja külma üle kaebas, sellepärast jäadi koju, sest sulase kõrval ei tahtnud Tiina kirikusse sõita. Eit tundis enese puudutatud olevat: tema pakkus ennast neile abiks, aga Kaarel lükkas tema pakkumise tagasi.

Teisel pühal läksid vanad kirikusse. Kui nad õhtul koju tulid, ütles eit:

„Mõnedel on õige hea põli: pole tarvis kiriku minna ega kedagi, muudkui maga ja aja jalgu seinale.“

„Teistel aga selle-eest pole muud tööd ega muret kui kirikus käia ja riielda,“ vastas Kaarel.

„Küllap ühed riidlevad ja paluvad seda andeks, teised aga riidlevad ja magavad,“ ütles eit.

„Nojah, ühed magavad ja riidlevad, teised käivad kirikus ja riidlevad.“

„Ega kirikuskäimine kedagi riidu aja.“

„Magamine ka mitte.“

Nõnda lõppes riid, mis pühade-laupäeval oli alanud. Aga vaikne vihatuluke hingitses vahetpidamata sügavas südamepõhjas nagu hõõguv süsi koldes tuha all.

8.

Niipea kui päevad kukesammu pikemaks läksid ja päike ennast näitama hakkas, ärkas Kadaka Kaarli rinnas nagu uus elujõud, olgugi et rinnahaigus kardetavaks tiisikuseks näis muutuvat.

Nagu varemalt, niisama ei teinud Kaarel ka nüüd tema tagasitõrjumiseks midagi. Selle asemel mõtles ta töötegemisele ja tegi ilusaid tulevikuplaane, nagu poleks tal enese seisukorrast aimugi. Ta oli kaua pead murdnud, mis kohaga peale hakata, kuidas jälle hooneid saada, et seal võimalik oleks elada. Kui ta mõtles, et ka tänavu jäävad koha intressid maksmata, siis oli talle selge, et omal jõul hoonete ehitamisest ei võinud juttugi olla. Sellepärast läks ta lõpuks mõisa parunihärra jutule: ta tahtis sellelt abi paluda.

„Jah, miks ei, las vana Juhan tuleb mõisa ja müüb mulle koha tagasi,“ vastas parun.

Koduteel oli Kaarli pea kõige raskemaid mõtteid täis. Ta pidi koha, mille eest oli seitsesada rubla ära makstud, mõisale tagasi andma ja uuesti rentnikuks hakkama. Millal toibub ta uuesti, et võiks teist korda kohaostmisega õnne katsuda? Aga kui tuleksid head vilja-aastad? Teed palju kartuleid maha ja külma pealsed ära võtab? Loomad hästi korda lähevad...? ja vanad nad ära viivad? Kui kaua pidid õnnetused nende kannul käima ja kui kaua või-

sid vanad nende elu mõruks teha? Sellele pidi ju ometi kord lõpp tulema.

Kodu ütles ta vanamehele, et parun käskinud teda homme mõisa tulla. Juhan tõstis seda kuuldes pead ja vaatas uudishimulikult väimehele otsa. Mis pidi parunil temaga tegemist olema? Kaarel oli ju peremees.

„Mis ta peaks tahtma? Näe imet, või mõisa? Ma ei mäle- tagi, millal ma viimaks seal käisin... Mm... mõisa! Mis seal siis lahti on? Homme... Või siis juba homme?...“

Vanamees nohises peaaegu üksisõnu enesele habemesse ja ikka kordusid sõnad „parun“ ja „mõis“.

„Seda ta käis täna sealt otsimas,“ ütles eit pärast vanamehele. „Hakka nüüd selle kange külmaga mõisa minema. No ei tea, mis sinna minna; ega sina peremees ole, eks Kaarel ise oska oma asju õiendada... Aga eks sa pea siiski minema, ega vastu tohi panna; kes seda teab, mis seal on. Kaarel muidugi teab küll, aga kes tema käest tohib küsima minna.“

„Eks ma ise homme näe-kuule,“ venitas vanamees. „Või parun kohe ise?... Eks ta ole jah, näe, kohapaberid ju alles minu nimel,“ sõnas ta natukese mõtlemise järel.

Teisel päeval, kui ta mõisast tagasi tuli, ütles ta esimeseks kohe eidele:

„Noh, nüüd on me higi ja vaev kõik vastu maad visatud.“

Nende sõnadega istus ta nohisedes järile.

„Mis sul vastu maad on visatud?“ küsis eit.

„Meie eluaegne higi ja vaev — meie seitsesada rubla.“

„Soo-oh, või läind! Eks see ole jällegi Kaarli tarkus. Seda ta eile seal mõisas sepitsemas käis. Ma ütlen, mis loll, see loll; temale ei pane enam keegi meeletuhka pähe...“

Kui eit juba küllalt oli Kaarlit sajanud, küsis ta vanamehelt:

„Mis see parunihärra siis ütles?“

„Ütles, et ma koha temale tagasi müüks, siis ehitab ta Kadakale uued hooned. Kaarel käind eile sellepärast mõisas.“

„Mis sina ütlesid?“

„Ma ütlesin, et eks parunihärra või võtta, kui tahab, tema käest ma ta ju ostsin; mis mina, vana inimene, taga enam nüüd teen.“

„Nojah, las võtta; ega meil sest häda ole, kui Kaarel sellega rahul on,“ seletas eit natukese mõtlemise järel. „Aga ärgu siis pärast karjugu, et ta meie käest midagi pole saand. Meie oleme oma seitsesada and, aga kui ta ise selle parunile tagasi kingib, pole meie süü. Ma ütlesin sulle juba ammu, et küll sa näed, mis sellest kõik välja tuleb, kui sa koha Kaarli kätte annad. Nüüd on see käes. Kas ma valetasin? Mis sest siis nüüd kasu on, et me koha ära ostime! Jälle on ta mõisa oma, muudkui hakka uuesti rentnikuks.“

„Jah, moka,“ sõnas vanamees.

Õhtul, kui Kaarel koju tuli, oli tal esimene asi vanamehelt järele küsida, mis see mõisast oli saanud.

„Mis ma sain,“ vastas see, „lubasin koha mõisale tagasi, seda ma sain. Näed, parun ütles, et sa sellepärast eile seal käind.“

„Keda see siis muud ikka üle jääb! Kaua me teise hageriku nurgas kõnutame! Kaks talve oleme siin juba kõverdand ja hambaid lõgistand. Mingu see seitsesada rubla vett vedama, aga ilma eluhooneta ka elatud ei saa,“ rääkis Kaarel.

„Eks teil ole ikka hea,“ rääkis eit pilkavalt, „mõis ehi-

tab uued kambrid üles, teeb suured valged aknad ette ja laudpõrandad alla; elate nagu seitsmendas taevas suure jumala selja taga. Meie, vanad, peame aga ikka siin või kusagil mujal teise toanurgas läbi ajama, kuni surm meid ükskord korjab. Me ju ei oska seal valgetes kambrites laudpõrandatel midagi peale hakata."

Et keegi neid sõnu tähele ei pannud, tundis eit enese puudutatud olevat ja ta algas uuesti:

„Jah, või need nooredki kõik na targad on, et nad mõistavad teiste tahtmise järele uutes kambrites elada. Küllap on jällegi palju ütlemist ja õpetamist, muudkui kuula aina. Aga ei minusugust vanainimest küll enam ükski targaks tee, rääkigu ta või kümne õpetaja eest: loll ma olen ja loll surma ma ka suren."

Aga ka need sõnad ei avaldanud mõju. Eide süda kihvatas. Ta mõtles midagi uut välja.

„Eks sa siis maksa meilegi, vanadele, kõik tagasi, mis sa lubasid, kui uued kambrid valmis saavad," pöördus ta Kaarli poole.

„Suvel hakkavad teil muidugi jälle röövkäigud," vastas Kaarel.

Eit oli rahul: ta sõnad olid mõjunud, riiu ots oli käes. Juba ammu oli ta seda püüdnud, aga ikka lipsas ta peost ära. Ometi viimaks! Ja eit korrutas ning korrutas, alates Kaarli kosjadega ja lõpetades viimase jõululaupäevaga. Kaarel vastas harva, nagu püüaks ta ainult vahemärkusi teha. See andis eidele uut hoogu, sest mis pagana pärast ei võta Kaarel tuld? Seda just ootab eit. Nõnda tunneks ta oma sõnade mõju, tunneks liikmeis seda imelikku surinat, mida sünnitab ärritus ja mis on kui pipranaps või külmunud jõhvika-iva hamba all: kibe — ajab pead raputama, hapu — paneb suud matsutama.

Mõne nädala pärast olid Kadaka asjad jälle endises seisukorras, koht oli mõisa kätte tagasi läinud ja Kaarel pidi kevadel rentnikuks hakkama. Parun lubas uued lahedad hooned üles ehitada ja eeltöödega tehti kohe algust. Palgid valgusid kui putked Kadakale hunnikusse. Seda nähes pidi Kaarel tahes-tahtmata naeratama. Ja nüüd olid tal ainult uued hooned mõttes. Alles siis, kui ta nendest juba küllalt oli unistanud, tuli talle koht ise meelde. Ja nagu iseenesestmõistetavaks pidas ta, et rentniku-päevad on ainult lühike ülemineku-ajajärk.

„Mu süda on nüüd nagu palju kergem, et ometi jälle lootust on oma toanurka saada,“ ütles ta kord Tiinale.

„Eks ta ole hea küll, aga nüüd peame jälle rentnikuks hakkama,“ vastas see.

„Aga teisiti polnud ju võimalik.“

Eit hakkas vahele rääkima ja viis jutu seitsmesajale rublale. Siit pääses sõnelemine lahti. Üldse oli tal viimasel ajal viisiks noori isekeskis mitte rääkida lasta, vaid kõige väiksemaski asjas ikka oma nina vahele pista. Kaarli meele tegi see alati hapuks. Ta pigistas hambad kokku ja kannatas, lootes, et talv läheb varsti mööda ja nemad pääsevad vanade seltsist.

9.

Juba neljas kevad Kadaka noore rahva elus: esimesel pidasid nad pulmi, teisel said nad koha eneste kätte ja kolmandal asusid nad suitsuonni, mis nagu häbenedes reheluse müüride vahel lömitas. Tänavune kevad tundus hoopis iseäralik, vähemalt Kadaka noortele. Paistis päike, aga ta nagu poleks soojendanud; laulsid linnud, aga nad nagu poleks rõõmustanud; jõgi nagu kiirgas vähem, männid olid turbaaukude taga rabas nagu veel rässakamaks ja üksiklasemaks muutunud; isegi kõrge väljamägi, kust enne nii kaugele ulatus vaatama, tundus madalam. Missugune rõõm oli täitnud noorte rinda, kui nad mineval kevadel oma suitsuonni asusid, aga tänavu oli kõik kadunud: Kaarel unistas ainult uutest eluhoonetest ja isegi Tiina kaebas, et suits söövat silmad ära.

„Kannata veel paar kuud, siis oleme suitsunutust lahti,“ ütles Kaarel kord, istus madalale järile ja hakkas läkastama. Aga kui ta suitsust mahti ei saanud, tõusis ta üles ja läks välja.

„Täna just kui kiusab kohe see suits,“ ütles Tiina natukese aja pärast mehele õue järlele astudes ja silmi pühkides.

„Tuul on vastu ust, siis pole muud, kui keerutab.“

„Ema, tu timmad mällad,“ lällutas väike Ats liivahunnikult nende juurde tulles.

„Küll sa aga oled nüüd ilus,“ vastas talle Tiina. „Seal liivahunnikus on sul küll paras koht.“

„Küll oled sina oma rindadega hädas,“ pöördus Tiina Kaarli poole, kes jälle kõhima hakkas. „Ei tea, kas peaks õige tohtri juurde minema või... Ja kuidas sa ära oled lõppenud, päris surmakutsar kohe.“

„Ega see täna esimest päeva ole?“ vastas Kaarel.

„Ikka — ega see esimest päeva ole. Ma kuulsin seda juba mineval sügisel — mäletad, kui ma sulle oma villase rätiku kaela andsin, sa ei tahtnud veel võtta. Oled ju ise ka hooletu, just kui otsid otsa.“

Kaarli huuled liikusid, nagu tekiks seal naeratus.

„Naerad aga, just kui tahaks mind kiusata,“ ütles Tiina etteheitvalt, kuna endal juba pisarad silma tulid.

„Jah, mis teha! kes surma vastu ikka midagi võib! Ja kas ta ükspuha ei ole, kas aasta hiljem või varem. Me oleme ju eland ka — näe, suur poeg sul juba põlvedel. Küll tema sind kord minu asemel aitab.“

„Ei tea, kellele sa neid uusi kambreidki lased ehitada, kui sul endal hing lõngaga kaelas,“ ütles Tiina natukese aja pärast.

„Ega siis surma või ootama jääda. Kuigi mina täna-homme siit lähen, ega sellepärast terve ilm otsas ole: sina, Ats ja vanad jääte järele.“

„Ääh, vanad nüüd, või nemad siis enam siia tulevad.“

„Kus nad siis lähvad... Me räägime, nagu oleks mu tund juba teada,“ ütles Kaarel vähese vaikimise järel naeratades ja hakkas jällegi kõhima. „Mis see natukene kõha tähendab! Ma võin sellegipärast teist kõige kauem elada, võin veel oma lapselapsi näha. Ma ise pole ilmaki surma peale mõtelnud; ainult kui sina räägid, siis tuleb meelde.“

„Kes seda nüüd võib ette teada, aga mul na hirm, kui ma su kõhimist kuulen,“ ütles Tiina kergendatud südamega.

„Kõhast võin ma ju lahti saada; las ehitame endile uued kambrid, korsten peale, et suitsu enam sisse ei tule; talvel seisavad hästi soojad, küllap siis paranen.“ —

Põllutööga oli juba ammugi peale hakatud, kui ehitusmeister töölistega Kadakale ilmus. Missuguse õnnelikult naeratava näoga Kaarel ehituse algust vaatles! Ta poleks tahtnud meeste juurest ära minnagi. Kuid ka teda ennast ootas kibe töö. Põlluharimise kõrval pidi nii palju kive koju muretsema, kui neid seinaaluste jaoks tarvis läks. Mõis oli pealegi nende kivide eest eritasu lubanud, nii et oli kahekordset tulu loota: põld saab kividest puhtaks ja töö eest makstakse ka veel. Ja et meister lubas kõik hooned jaanipäevaks valmis teha, kui aga materjal käepärast on, siis tahtis Kaarel hoolt kanda, et töö tema süü pärast seisma ei jääks.

„Juba jaanipäevaks!“ mõtles ta. „Aga kaugel siis jaanipäev on. „Saab põllutöö valmis, tuleb heinaaeg kätte ja me olemegi uues toas.“

Nõnda siis kasutas Kaarel iga vähematki silmapilku, et kesal kive kaaluda, suurematele tuld otsa tehes, et neid lõhki põletada. Aga mine jõua ära oodata, millal tuli kivi lõhki ajab! Palju hoopsam on tast suure vasaraga jagu saada: pole muud, kui kõmmuta soojale kivile pihta, küll ta järele annab.

Juba kivikaalumisel oli Kaarel tundnud, et see rinnale mõjub, aga vasaraga virutamine oli veel hullem. Iga hoop, mis kivile pihta läks, näis tema rinnas väikese osa purustavat, mis natukese aja pärast kõhatamisel välja tuli. Aga sellest Kaarel ei hoolinud, ei tahtnud hoolida: uue toa

ehitus oli alanud ja pidi ka lõpule viidama, kuigi rinnad seejuures peaksid kokku langema. Aga mitte ainult rögi-sev rind ei nõudnud aru neist hoopidest, mis raske vasar oli kividele andnud, vaid ka kogu keha oma luude-kontidega. Õhtuti tundis Kaarel enese nagu läbipekstuna. Nii hea oli kuhugi maha istuda ja hinge tagasi tõmmata. Isegi oma pisikallist Atsi ei viitsinud ta enam põlvil kiigutada. Oli ta aga natuke aega vaikselt istunud ja katsus pärast seda üles tõusta, siis tundis ta, et liikmed ja sooned on kui hangunud: püstitõus tegi haiget ja ta pidi mõned sam-mud kõveras astuma. Veel viletsam oli hommikul magamast üles tõusta. Siis oli terve keha valu täis, nii et ei teadnud, missugust liiget kõige enne liigutama pidi. Rist-luud ja selg olid nii hellad, et kummardamine otse piina sünnitas.

„Tule, pane õige sina mulle pastlad nartsudele otsa,“ ütles Kaarel ühel hommikul Tiinale. „Katsusin ise, aga hirmus valus oli kõverdada.“

„Oled sina ka,“ sõnas Tiina tema jalgu riidesse pannes, „keela sind niipalju kui tahad, ega sa sellest ei kuula. Ise näed küll, et su tervis ei kannata sihukest tööd; eks sa siis palka endale tubli abilinegi, selle poisikesega nüüd lõhud ja kaalud kive! Tulesid ei läbe sa ka lasta põleda, et kivid lõhki läheksid, ikka selle suure haamriga peksma; aga see tapab su ju nii ära, et sul ainustki tervet kohta ei ole. Sõrmedki nagu täis puhutud.“

„Mis tühja nüüd see lõhkumine! Ega ma esimest korda seda tööd tee, olen ennegi kuude kaupa kive lõhkund, aga polnd viga midagi. Mul oli enne na hea raske vasa-raga vastu kivi virutada: tükid kargasid vingudes eemale, veri lõi kätes surisema.“

„Mis need kivid siingi kõvemad on, aga sa ise oled

teine. Sa ära mine enam kive lõhkuma, võta endale mõni teine abiks."

„Vaata, sa oled kange nagu puuhunt," ütles Tiina, kui Kaarel käia katsus.

„Pole midagi; kui kord hakkama saan, siis läheb jälle küll," vastas Kaarel, ja juba mõne silmapilgu pärast oli ta oma valud ja vaevad unustanud. Meeles mõlkusid ainult uued ehitatavad hooned.

Karjalaudad olid juba valmis saamas. Kaarel rõõmustas laiade uste üle, kust vanker sõnnikuveol pääses sisse sõitma, ja vaatles heal meelel aknaid, mis ka loomadele pidid valgust andma.

Kui nõutav osa kive oli valmis lõhutud, algas kõige halvem ja raskem töö — vedamine. Täni oli tule ja vasa- raga kivide kõvadust katsutud, nüüd pidid mehed nendega rind rinna vastu, sülitasi kokku minema. Suuremad veeretati mööda laudu vankrile, väiksemad tõsteti sülega. Vana puuassidega vanker, mille Kaarel kivivedamiseks välja tõi, langes juba teise koorma all õues kokku — just uue toa ees.

„Aga näe, koorma tõi koju, nuriseda ei või," ütles Kaarel. „Vana jätis tulekahju a'ast, äiataadi pärandus."

„Juba olete vana vankri hinge seest kätte saand," ütles Tiina nagu kurtes. „Küllap purustate ka uue ära, rikute vankrid ja teete iseendid vigaseks."

„Noh, ega siis ometi kõigega nõnda või sündida kui vana mädand loguga," vastas Kaarli abiline.

„Otsas jah ka see vana pärandus, nüüd saavad kõik uued," ütles Kaarel.

„Kauaks needki sul uued seisavad," vastas Tiina.

Mehed sõitsid mis kõrinal uue raudtelgedega vankril väljale. Aga nad ei saanud kivivedu ühejoonega lõpe-

tada, — vihm tuli takistajaks. Ja et ta pikaldaseks sajuks muutus, läks Kaarli abiline ära, lubades kuiva ilmaga tagasi tulla. Kui aga vihm paari päeva pärast lõunaajal üle jäi ja tuul kivid ära kuivatas, võttis Kaarel nõuks sulaspoisi abil hakata kive vedama, sest teine mees polnud ilmunud.

„Ära hakka parem, nad võivad tänase päeva küll veel seista,“ ütles Tiina, „teed jälle enesele liiga.“

„Kes meid sunnib siis nii väga katkestama, eks me pane need peale, kellest kergesti jagu saame,“ vastas Kaarel. „Suured võime maha jätta, neid võib teinekord ära korjata.“

Et aga Tiina midagi vastuseks ei lausunud, siis ütles Kaarel natukese aja pärast:

„Või kas siis meie mehed polegi, et sa ei julge lasta meid kivide kallale minna.“

„Mis seal karta, aga sa ei saa ise pärast kätt ega jalga liigutada, rinnad kinni nagu mõnel saja-aastasel.“

„Või need rinnad seisteski paremaks lähevad, rögisevad ikka.“

Mehed läksid väljale, kuna Tiina veel kord enne kinnitas, et nad liiga suuri kive ei hakkaks vankrile ajama.

Kodus koorma mahapanemisel pidi Kaarel nüüd ise peamees olema ja raskemad kivid vankrilt põlvedele, õigem sülle võtma ning eemale tõstma, et nad langedes rattaid ei purustaks. Kaarel tundis väga hästi, kuidas see raske töö rinnale mõjus, aga siiski toodi koorem koorma järel koju ja kivid liuglesid üle Kaarli põlvede teisele poole vankrirattaid maha. Öhtu eel olid nad üsna suure kivi vankrile veeretanud. Selle mahatõstmine pani Kaarli pisut mõtlema.

Lõpuks lausüs ta:

„Katsu mul nüüd asja, kas ma siis mees polegi või.“

Ja uuesti läks ta kivi kallale ning haaras selle südilt sülle, et teda üle põlvede maha poetada. Kuid ta jõud oli selleks nõrk, liikmed lõdvad. Rõpakas läbematus pani ta komistama ning ta langes vastu vankriratast. Viimase jõuga ennast kivi alt välja pöörata püüdes hakkas ta hingematvalt läkastama ja langes ühes kiviga vankrirataste vahele maha. Sel silmapilgul liigutas hobune vankrit.

„Ai, ai, ai!“ karjus õnnetu.

„Tprrr!“ kisendas poiss: „Tulge appi!“

Agas appikarjumine oli asjatu: ehitajad ja Tiina olid juba ise õnnetust märganud.

„Pea hobune paigal!“ karjuti poisile.

„Jumal halasta!“ hädaldas Tiina: „Tulge kärvesti! Nüüd on ta valmis! Seal on need head kivid!“

Varsti oli Kaarel vankrirataste vahelt ja kivi alt väljas. Parem jalg oli võimetu, nii et sellele ei saanud toetuda. Esiti mõeldi, et jalaluu on katki, aga — luud olid ometi kõik terved.

„Aidake mind tuppa sängi, ma ise ei saa,“ ütles Kaarel.

„Tuba on ju suitsu täis, ma toon sulle siiasamasse midagi külje alla,“ rääkis Tiina.

„Sest pole midagi, et suits; mis ta siis ikka teeb!“

„Sa hakkad ju läkastama.“

„Ah, ei hakka.“

„Noh, tooge ta siis pealegi, aga ärge haiget tehke, ma kohendan enne natuke aset,“ ütles Tiina lõpuks.

Asemel pikutades tundis Kaarel südame all, parema külje sees ja paremas jalas kanget valu, aga ta hoidis oigamise tagasi. Tiina vaatas vaikides ja kurval pilgul temale.

„Kus sul kõige enam valu teeb?“ küsis Tiina, kui ta natuke aega meest oli silmitsenud.

„Uhesugune igalt poolt,“ vastas Kaarel.

Nende sõnade juures hakkas ta kõhima, sest suits oli rääkimise ajal kurku läinud. Kui ta kõhides sülitas, ütles Tiina kokkunult:

„Sa sülitad ju päris verd kohe.“

Kaarel ei vastanud midagi, aga ta tundis isegi, et kõhimine oli hoopis teistsugune kui tänini.

„Ega sa siin suitsu sees saagi muud, kui läkastad järjest,“ ütles Tiina, kui Kaarel väikese vaheaja järel uuesti kõhima hakkas. „Ma teen sulle välja aseme ja mehed aitavad su seniks sinna, kui suits toast ära kaob.“

Kaarel oli esiti vastu, pärast pidi ta aga ometi Tiina nõu heaks kiitma.

„Ehitatakse uued kambrid, aga ei sinule küll neid vist tarvis ole,“ ütles üks meestest Kaarlile.

See oigas vastuseks.

„Aita mu silmad uue toa poole pöörata,“ ütles Kaarel Tiinale. Ja kui see seda oli teinud, hakkas lamaja hea meelega silmitsema, kuidas hoop hoobi järel palkide pihta langes, sealt helevaigeid laaste lahti lüües, mis ülalt kõrgelt maha hüppasid või kuhugi puude vahele peatuma jäid. Uus hoone tõusis.

Pühapäeva hommikul tundis Kaarel enese sedavõrd parema olevat, et tõusis juba süngi äärele istukile. Parem jalg ja külg, mis veel reedel olid paistetusest kõvad, andsid pisut järele, nii et neid võis liigutada.

„Sa hakkad juba paremaks saama,“ ütles Tiina. „Kui sa vankrirataste vahel maas olid, mõtlesin ma, et nüüd oled ikka löma, valmis kohe.“

„Ääh, sellepärast nüüd siis kohe valmis! Ma'i saand ise

arugi, kuidas see nii äkisti tuli. Kivi polnudki nii väga raske, aga mu liikmed läksid korraga na lödvaks, et ma enam ei suutnud," rääkis Kaarel.

Õhtupoolikul tulid vanad Kadakale. Eide silmist paistsid uudishimu ja kahjurõõm.

„Me tulime vaatama; kuulsime, et Kaarel kivi alla jäänud," ütles ta.

„Arvasite teise ikka veel kivi all olema või?" küsis Kaarel.

„Jah, kaks päeva oli sootuks maas, ei liigutand oimugi, aga täna juba ajas istukile," vastas Tiina emale, nagu poleks ta Kaarli sõnu kuulnudki.

„Eks kivide juures ole alati õnnetusi, ma sellepärast ei lasknudki oma vanameest nendega jännata, ega tema ikka jõua neid kõiki põldudelt ära hävitada; nagu suured lambakarjad seisavad teised mõnes kohas. Lõhud neid mõne kümnekonna ära ja jääd seejuures tervisest ilma, kas see maksab seda häda ja vaeva!"

Kaarlile tundus imelik, et eit ei norinud täna sugugi riidu; isegi ta häälekõla oli lahkem kui harilikult. See ajas ta mõtlema. Uued toad hakkavad valmis saama; kas nad ehk ei taha Kadakale tulla. Seda oleks veel vaja! Ja Kaarel küsis kiuslikult:

„Oli teil asja ka või tulite muidu?"

„Eks nad tulnd sind vaatama, mis asja neil siis pidi olema," vastas Tiina.

„Mis nad must vaatavad, ega nende vaatamine mind paremaks tee," vastas Kaarel Tiinale, nagu ei oleks vanu siin olemaski.

„Noh, alati ütled ikka, et meie sinu kallal norime, aga mis sa nüüd ise teed?" küsis eit endiselt leplikul toonil.

„Kutsu teid kuhugi appi, siis ei või kätt-jalga liigutada, läheb parem võõra juurde päevapalga eest tööle; aga nüüd, kui tuba hakkab valmis saama, on tarvis sisse ronida, lahket nägu näidata... Arvasite, et teie pärast jäävad hooned ehitamata? Aga niipalju ütlen ma teile: pole te enamalt oma nägu siin näidand, siis võite ka nüüd oma kondid koristada,“ rääkis Kaarel.

„Mis nad sulle siis na kurja on teind!“ ütles Tiina. „Sa ise ju hoidsid neid ka esiti raskest tööst tagasi.“

„Sina ole vait!“ kärgatas Kaarel naisele ja ta silmis välkus vihatuli. Aukuvajunud ja kahvatunud paledele ilmused punased laigud.

„Purele aga pealegi, kuni hing sul veel sees kõõksub, mina matan su siiski viimaks. Ei tea, mis sinusugusega veel riielda, kes surmaga riidleb,“ vastas eit.

„Mis sa siis siia otsisid, kui sa minuga riieldagi enam ei taha? Vist on himu jälle mõnele lehmale lõõg kaela panna ja ära viia?“

„Jätke nüüd järele ükskord,“ palus Tiina. „Ema, ole sinagi vait.“

„Parem minge ära,“ ütles Kaarel vanadele, „ega muidu rahu ei saa. Te peate mind juba surnuks, aga ka surnule ei taha te rahu anda. Annab õige mäletada, et ma Kadakal koduväiks olen. Ma ei uskunud, et ma siin niisukesti päevi näen.“

„Ei mina ka seda mõelnd,“ kohmas vanamees ja ta häälest kostis nagu kahetsus ja kaastundmus.

„Räägitakse ja hirmutatakse meid kuradiga, aga nüüd tean ma, et üks inimene on teise kurat. Poleks ma siia sattund, siis oleks ma ehk alles terve ja rõõmus olnd. Aga nüüd...“

Ja Kaarel jäi sõna „nüüd“ juures peatuma, laskis enese asemele pikali ning aietas, kes teab, kas rohkem keha- või hingevalus.

Teised kolm vaikisid. Eit tõusis, et minekut teha; vana-mehe kobis talle ohtes järele ja Tiina pühkis silmi, kuna väike Ats põrandal rasseldas.

Kaarel lamas ristselili asemel, käed rinnal; väike aken oma suitsunud ruutudega heitis hämarat valgust tema näole, mis paistis nüüd eriti elutu ja koltunud.

10.

Kadaka noored elavad juba ammu ihaldatud ja vanadest pilgatud suurtes valgetes ruumides, kus laudpõrandad all ja korstnaga ahi sees. Kuid mõju, mida Kaarel neist lootis oma tervisele ja meeleolule, on paraku tulemata. Ta oli aidanud poisil kesa künda ja kartuleid mulata, aga see kõik oli sündinud läbi häda. Oli, nagu tunneks ta oma kehas mitte ainult kivivedamise tagajärgi, vaid kõiki neid aastaid, mis ta koduväina Kadakal oli mööda saatnud. Väsimus ja lõtvus istub igas liikmes ja hinges asub nagu mingi paha aimus, millest sa öösel unenägudeski lahti ei saa. Ja kui siis Tiina aeg-ajalt meelde tuletab, et nüüd võiks jällegi lasta vanadel Kadakale tulla, tunneb Kaarel kibedat tuska. Aga Tiina teeb, nagu ei paneks ta seda tähelegi ja tikub naiseliku kangekaelsusega oma eesmärgile lähemale. Ta ei käi kunagi tungivalt peale, aga ta ei anna ka järele; hommikul üles tõustes ja ka õhtul uinudes on ta üks ja seesama. Ja Kaarel tunneb hirmuga, et läheneb silmapilk, kus tema vastu seis raugeb, ning siis kogunevad jällegi tema ümber need, kes tunduvad talle eluvandena.

Heinaajal oli Kaarel päeva haige, teise terve, tegi ühte ja teist, aga hoidus raskematest töödest kõrvale, neid palgaliste hooleks jättes. Ta rääkis vähe, näis alati mõttes suikuvat. Ja tal oli mõnikord tundmus, nagu astuks keegi

kindlal sammul kord-korralt aina ligemale, koputaks aegajalt talle õlale ja lausuks: „Kas hakkame minema?“ See polegi nagu küsimine, vaid ainult meeldetuletamine, et varsti tingimata minema peab. Kellele oli ta elanud? kellele head teinud? kellele jättis ta midagi maha? Mille poolest oli ta targem kui tema vanemad, kes enne teda olid elanud?

„Kui oleks veel kümmekond aastatki elupäevi,“ mõtles ta vahel, „siis oleks Ats juba suur poiss!“ Ja talle tulid meelde tänavused ilusad suviviljad, hea heinasaak ja uued eluhooned oma valgete katustega, mida ta nii hea meelega silmitses.

„Mis sa mõtled, et sa nii väga vahid kodu poole?“ küsis Tiina vahel temalt.

„Ei midagi,“ oli lühike vastus.

„Kuidas tervis on?“ küsis Tiina edasi.

„Niisamuti,“ kostis Kaarel.

Ka rukist katsus Kaarel lõigata, aga ta pidi sirbi kõrvale heitma, sest küürutades jäi hing kinni ja pea hakkas ringi käima. Nõnda liikus ja vaatas ta muidu või pani mõne vihu hakkjalga, teritas sirpe ning tõi lõikajaile kodunt juua.

„Su vanamees on päris surmavari kohe, ei see tulevat kevadet küll näe,“ ütles keegi eit Tiinale, kui Kaarel kaljalähkriaga nõtkuval sammul kodu poolt väljale tuli.

Mida enam aeg sügise poole venis, seda tumedamaks muutus Kadaka peremehe näovärv, kogu ta elu. Kõik astus samm-sammult lõpu poole. Ta käis kui vari siin ja seal, seisatas ühe või teise asja juures, nagu tahaks ta järele vaadata, kas ta on veel terve, tarvitamiseks kõlblik. Juhtus ta ukse ees Atsi silmama, kes murul mängis, siis liikus ta huultel nagu naeratus; jooksis aga laps

temale oma asju näitama või midagi rääkima, näisid isa mõtted kusagil kaugel uitavat.

Kohapidamise mured olid pikkamisi Tiina kätte läinud. Kui ta mõnikord Kaarlilt midagi küsima läks, vastas see:

„Eks sa tee, kuidas ise arvad: mis mina nüüd . . .“

Ja sellest vastusest kostis nagu väsimus ja kurbus. Aga ikka tuli Tiina aeg-ajalt uuesti mehe juurde, et temalt midagi küsida, mitte sellepärast, et ta vastust lootis, vaid et ta temaga rääkida tahtis.

Ja siis saabus päev — see oli kartulivõtmise ajal —, kus Kaarel juba poolest õhtupoolikust asemele puges ja sinna õhtuni jäi. Vihma pladises vahetpidamata maha. Kui tuulehoog kangemaks tõusis, rabises midagi vastu akent ja keegi ulgus uue toa nurga ääres, nagu nutaks ta, et sissepääsuks teed ei leia.

„Noh, mis sul nüüd on? Ega ma veel surema hakka,“ ütles Kaarel tuulele.

Ka järgmisel hommikul ei lahkunud Kaarel sängist, kuigi vihm oli üle jäänud ja selge päike taevas säras.

„Kas sa täna üles ei tõusegi?“ küsis Tiina.

„Teadmata on, kas ma hommegi tõusen,“ vastas Kaarel.

„Rinnad teevad jällegi haiget?“

„Ei tee, aga ma olen nõrk, ei jaksa. Ja mis ma ülevalgi teen!“

„Kas sa süüa tahad?“

„Ei.“

„Pühapäeval võiks õige tohtri juurde minna; saaks kuulda, mis tema ütleb.“

„Mis temalgi veel ütelda on.“

Tiina vaikis natuke aega nukralt ja ütles siis:

„Ela ometi ükski aasta veel,” ja istus sängi servale.
Kaarel naeratas.

„Sa naerad aga,” ütles Tiina nagu etteheitvalt.

„Tahtmata tuleb ju su sõnade juures naer peale: ela ometi ükski aasta... On see siis minu teha, kas elada või surra?”

„Peaks sa niigi kaua elama, kuni ma oma asjadega ühele poole saan; ega see enam kaugele jää, mõned nädalad veel,” ütles Tiina.

„Ei tea, ehk tuksun sinnamaale.”

Nõnda olid siis Kadakal rasked päevad: peremees lamab surmani väsinult sängis, perenaine, kes mahasaa- mist ootas, pidi olema kohapidamises algus ja ots. Ram- metuses nõtkusid tal jalad, aga öösel ei leidnud ta murede pärast und. Sellepärast ütles Tiina ühel õhtul Kaarlile:

„Kuule, ma lähen kutsun õige vanad Lõugult siia, meil on ju nüüd ruumi küll; mina ei saa üksipäini kui- dagi toime.”

„Sa võiks lasta mind enne ära surra, kutsu siis,” vastas Kaarel.

„Kuidas ma saan siis need sügisesed tööd kõik toime! Poiss ju ükski ei jõua midagi teha.”

„Katsu, kuidas saad, aga ma tahaksin rahuga surra. Vanas toas ei näind valget päeva, Lõugul polnud sel- lest rääkidagi; nüüd ehitasin uued kambrid, aga mis on mul sest kasu? Arvasin tervise siin paranevat, aga võta näpust. Viimaks ei saa surragi. Kui ühtepuhku nääkled, mis ajal sa siis sured.”

„Kui sa ema ei salli, ma kutsun siis isa ükski.”

„Tee õige, mis süda kutsub, ega ma sind keelata või, aga mina neid küll näha ei taha; juba see on mulle pii-

naks, kui ma tean, et nad minuga ühe katuse all elavad," ütles Kaarel.

„Ega ma siis kutsu, kui sa ei taha, eks ma ikka kuidagi läbi aja,“ ütles Tiina nüüd.

„Katsu jah, ehk saad.“

Aga Kaarli tervis muutus silmanähtavalt halvemaks. Lamada võis ta ainult selili. Kui väike Ats vahel tema juurde tahtis minna, ütles ta tõrjuvalt: „Ää tule isa juurde, isa haiseb.“ Laps jäi kohkunud näol vahtima ja läks siis eemale.

Paar nädalat läks elu endist rada, siis aga tundis Tiina, et ta enam ei suuda. Ja jällegi pöördus ta vanade pärast mehe poole. See vahtis esiti pärani silmil talle vastu ja ütles siis:

„Kui sa muidu läbi ei saa, eks sa siis kutsu... Kas kedagi teist ei ole?“

„Kes see on?“

Nõnda siis läks Tiina Lõugule vanade jutule. Need olid Kadakale tulemisega kohe päri.

„Kas temale ütlesid, et sa meid kutsuma tulid?“ küsis ema.

„Ütlesin,“ vastas Tiina.

„Tema oli muidugi vastu?“

„Ei olnd.“

„Näe imet, või enam ei olnd, süda juba järele and!“

„Aga ää sa, ema, talle midagi ütle, muidugi teine sootuks otsas.“

„Või nii otsas?... Mis minul talle ütelda on! Surejale nüüd veel midagi ütelda. Kus ta on, tagakambris või?“

„Seal jah.“

„Noh, ma ei vii siis oma jalgagi sinna, ei näita oma nägu... Aga näe, uued kambrid ehitas teine üles; ei

ma seda oleks uskund. Ja mis ilusad! Lust vaadata kohe, siin ei ole kusagil niisukesti. Ehk kellele ta neid tegi, ise oli juba ammugi nagu surmavari. Ja sina ju ka seda kohta ei pea."

Nad läksid Kadakale. Seal toimis eit tõesti nõnda, nagu ta oli lubanud: ta ei viinud oma jalga tagakamb- risse, vaid talitas väljas ja oli nõnda kraps ja kärmas, nagu oleks ta korraga nooreks muutunud. Tiinat ei lasknud ta kuhugi oma näppu külge pista.

„Sa mine ää kambri, istu Kaarli juures; vaata, mis tema teeb, ja nokitse midagi näpu vahel; teed endale liiga toimetamise ja tõstmisega,“ ütles ema Tiinale, ja seda mitte nõnda, nagu nende aastate jooksul, kus ta väimehega alatasa oli nägelnud.

Esiotsa käis Tiina emal siin ja seal abiks, aga varsti sai ta aru, et seda pole sugugi vaja: ema oli jälle endiseks Kadaka perenaiseks muutunud ja niisugune perenaine jõuab väga palju, temast saab igale poole. Tiina polnud Kaarlile veel rääkinud, et vanad juba Kadakal on, aga küllap märkas ta seda isegi, olgugi et vanad end taga- kambri ei näidanud ja eeskambriki õhtuti sosinal rää- kisid. Aga Tiinal kipitasid vanad südamel ja mõne päeva pärast ütles ta Kaarlile:

„Ma kutsusin ikka vanad siia.“

„Kas sa ei võind siis ilma nendeta läbi ajada! Pärast oleks nad muidugi tulnd,“ vastas Kaarel etteheitvalt ja pööras silmad kõrvale.

„Mis sest siis na on, et nad tulid, näe, nad jäävad ju eeskambri, sealgi ei tihka kõvasti rääkida,“ ütles Tiina.

Mõne päeva pärast tegi Kaarel ise eidest ja taadist juttu.

„Kas vanad ikka alles siin on?“ küsis ta Tiinalt.

„Siin jah, ega ma siis muidu saaks sedasi kambris istuda,“ vastas see.

„Aga neid ei ole ju sugugi kuulda.“

„Eks nad ole väljas ametis.“

Kaarel jäi seekord rahule. Mõne päeva pärast küsis ta uuesti:

„Mis taat teeb?“

„Tuulab rehe all,“ vastas Tiina.

„Miks nad ilmaski tahakambri ei tule?“

„Nad ei taha sind segada.“

„Ma tahaks jälle, et rohkem inimesi oleks, muidu nagu kõik surnud mu ümber. Kas vihma sajab?“

„Ei saja. Mis siis, mis sa sellest küsid?“

„Niisama muidu . . . Ega lund veel ei ole tulnd?“

„Ei ole.“

„Ei tea, millal esimene lumi peaks tulema?“

„Kes seda teab. Mis sa sest lumest na ootad?“

„Mõtlen, et kas ma peaks teda veel nägema, nüüd oleks uutes kambrites hea soe . . . Ma olen nii väsind, tahaks magada, aga ei jaksa ühtepuhku, uni lõpeb otsa . . . Mis sa seal teed?“

„Õmblen.“

„Mis sa õmbled? Eks sa õmble siin minu juures, et ma sind näen; ma vaatan ka, mis sa õmbled . . . Hoiate kõik minust eemale, ega ma veel surnud ole . . . Ema ütles küll ammugi juba, et ta surnuga riielda ei taha . . .“

Ta rääkis külmalt, osavõtmatult.

Tiina istus tooliga sängi ette ja hakkas seal õmblema. Kaarel vaatas teda natukese aega, siis ütles ta:

„Sa oled na priskeks läind . . . Mis valge asi see on, mis sa õmbled?“

„Särk, valge särk.“

„See on mu surisärk?“

Tiina viivitas vastusega.

„Eks ole?“ küsis Kaarel uuesti.

„Kust sa seda tead?“

„Ma näen, ta on nii valge, ja kuulen, et krabiseb — mis see siis muud on. Anna siia, ma vaatan, katsun käega.“

Ta sirutas käe, aga see langes jõuetult vaibale. Tiina ulatas särgi lamaja poole.

„Nojah, eks ole, ma sain kohe aru... Mis ilus valge ja peenike! Elu a'al pole ma ilmaski niisugust särki selga saanud... Tee ka samasugused püksid, aga tee head laiad, siis tulevad kergesti jalga; läheb natuke rohkem riidet, aga mis sest... Ära mulle seepi ega käterätikut juurde pane, nagu vanad inimesed teevad; mis ma enesest seal mulla sees veel pesen ja puhastan, seal me ühesugused mustad kõik.“

Sinakad huuled liikusid, nagu püüaks ta naeratada.

„Kas vanad tulevad enne surma tahakambri?“ küsis Kaarel natukese aja pärast.

„Kui sa tahad, miks nad ei tule,“ vastas Tiina.

„Käigu aga peale, mis mina neist keelan. Mulle saab sellest süngist küll, taga-ääres jääb veel ruumi ülegi.“

Tiina ei vastanud.

„Kas Ats peaks mind veel mäletama, kui ta suureks saab?“ küsis Kaarel natukese aja pärast.

„Ei tea, ehk mäletab ka.“

Selle ütluse juures helkis haige kustunud silmis nagu pisike elusäde.

„Kas sa lähed teisele mehele, kui mind enam ei ole?“ küsis Kaarel.

„Miks sa seda küsid? Kas sa ei taha, et ma lähen?“

„Mis mul sest tahta on, ega mina hauas sellest tea. Ma mõtlen muidu laste peale — need saavad siis võõra piitsa alla.“

„Ääh, kellele ma veel lähen, kes mind tahab! Kui sa poleks tulnd, ma oleks praegu veel üksi olnud.“

„Eks sa jää jälle üksi, see mõni aasta tülitasin sind.“

Paar päeva juhtus selge ilm olema. Päike paistis aknast sisse.

„Näe, päike paistab,“ ütles Kaarel ja lisas natukese aja pärast juurde:

„Mispärast kõik nii vagune on, nagu surnud? Ma olen juba praegu just kui hauas. Ei tea, miks keegi meile ei tule? Mu tervis on täna parem, hakkab vist paranema... Tiina, eks sa räägi midagi! Miks sa nii vait seisad?... Nüüd head laudpõrandad, võiksite ometi kordki poisse ja tüdrukuid kokku kutsuda, las tantsivad ja mängivad; ma vaatan ja kuulan ka, saan niigi palju uutest kambri-test... Kus Ats on?“

„Eeskambris süngis, magab.“

„Miks ta ühtepuhku magab, ega tema veel väsind pole?“

„Sa räägid na palju, ots hakkab vist ligi tulema.“

„Ma hakkab terveks saama, näe, kõhagi on natuke vähem.“

Aga sealsamas hakkas ta läkastama.

„Ega jaksa kõhida ka enam, kõht on tühi,“ ütles ta.

„Ää räägi nii palju, see on sulle halb!“

„Ei ma räägi enam.“

Natukese aja pärast algas ta aga uuesti oma küsimustega.

11.

Sügis heitleb talvega: üks rabistab vihma, teine raputab lund.

Tuul kannab pilvi üle taeva laotuse, kisub viimaseid lehti puude ladvult ja vingub tühjadel põldudel.

„Mida täna sajab, lund või?“ küsis Kadaka Kaarel eidelt, kes kord Tiina, kord tema aseme ees seisatas.

„Lund ja vihma segamini,“ vastas eit.

„Mis kell on?“

„Pool viis.“

„Siis õhtu juba käes.“

„Jah, ega ta kaugel ole.“

Riide tagant asemelt kostis Tiina oigamine.

„Ütle Tiinale, et ta ei oigaks. Mul on täna parem, tunnen enese päris terve olevat. Kõht on aga kole tühi.“

Natukese aja pärast kostis jällegi oigamine.

„Mis ta oigab ühtepuhku! Mulle on see nii halb,“ ütles Kaarel.

„Ole sinagi ometi rahul, ma tean, et sa mind aidata ei saa, sa oled isegi haige,“ rääkis Tiina. Kuid need sõnad ei kostnud Kaarlile; neid kuulis ainult ema, kes süngi ees seisis.

Päevavalge kadus, tuled pandi põlema. Kadaka pere kogunes kambrisse.

„Tule sa tahakambri, istu Kaarli juurde; ma ise olen Tiina juures, ega enam palju aega ole,“ ütles eit vanamehele.

See astus tagakambrisse ja jäi Kaarli aseme ette seisma.

„Noh, sa tuled ka vahel mind vaatama! Kus sa seni olid?“ küsis haige, kuid nagu näha, vastust ta ei oodanud.

Vanamees nohises läbi nina ja istus toolile.

„Kas ikka sajab lund? Või tuleb vihma?“ küsis Kaarel natukese aja pärast.

„Selge lumi,“ vastas vanamees.

„Ah selge lumi?“ küsis haige nagu rõõmsalt.

„Selge lumi.“

„Kus Ats on? Kas jälle magab? ... Ma tahaks teda näha, kas ta on suur juba? ...“

Poiss kutsuti isa juurde.

„Tule siia, ma katsun, kui raske sa oled.“

Vanamees tõstis Atsi süngi äärelle ja Kaarel pani oma käe poisi valgetele juustele. Natukese aega vahtisid isa ja poeg teineteisele otsa, siis ütles viimane tõsiselt:

„Sa haised.“

„Ja-jah, mine ära, ma haisen ... Kasva sa hästi suureks ... pikaks ...“

Ja siis rääkis ta edasi:

„Mul on nii hea, Tiina oigamist ma ka ei kuule ... Aga süüa tahaks ... Isa, too mulle silku-leiba, saan südamekinnitust ...“

Ja kui haigele lõpuks soovitud toitu toodi, tuli sulanegi vaatama, kuidas küll see, kelle surma juba paar päeva oodatakse, silku-leiba hakkab sööma.

„See on hea ... anna siia ...“ ütles Kaarel toodud einet nähes.

Ta hammustas leiba ja silku ning hakkas sööma. Vaevalt sai ta aga oma hambad paar korda kokku vajutada, kui ta äkki tõsiselt vahtima jäi: kogu tema olemuses näis kõik seisma jäävat.

„Eit, kuule, tule!“ ütles vanamees.

„Silmapilk, ma ei saa ju praegu, oota ometi.“

„Jeesuke, mis nüüd küll saab!“ sõnas Kaarel, sirutas end, vajutas suu ja silmad kinni, tõmbas südamepõhjast hinge ja tahtis lahkuda. Aga sel silmapilgul kostis lapse kisa. Suri jä lõi nagu ehmudes silmad lahti, näis viivita- vat, ohkas veel korra ja jäi pärani silmil ülespoole vah- tima.

„Mis Kaarel teeb?“ küsis õnnelik ema.

„Ta on juba läind,“ vastas vanamees.

„Või läind juba,“ ütles Tiina ja pisarad tulid tal silma, kui ta oma vääksuvat last vaatas.

„Näe imet, kui ühekorraga,“ lausus eit.

Kui ta natukese aja pärast õue läks ja sealt kambrisse tagasi tuli, ütles ta:

„Suur paks lumi taga maha tulnd, taevast selge, tähed säravad nii rõõmsalt.“

*

Kaarel on kadunud, igavesele talveunele läinud. Saa- tus oli ta üürikeseks Kadakale paisanud, kus ta kihavat elu sünnitas.

Nüüd on siin jällegi vana Juhan peremeheks ja Mari perenaiseks. Siinsamas elab ka Tiina oma kahe lapsega. Ta teeb ikka veel oma juuksed kahte patsi ja kammib laugu otse üle pealae. Aga need pole enam endised juuksed, mis millalgi vangistasid noormeeste pilke.

Eit tuletab tihti väimeest meelde, kes neile, vanadele, head kambrid ehitanud.

„Need ehitas ta minu jaoks, ema ütles,“ seletas kord Mats tõsisel näol.

Kõik vaatasid nagu imestades poisi poole.

„Sinu jaoks jah, sinu jaoks,“ näisid kõik öelda tahtvat.

„Kuid sinule on nad ükskord vanad, pead uued ehitama.“

Aga juba järgmisel silmapilgul mängis poiss niisuguse hoolega põrandal, nagu poleks ta kunagi kuulnud, et isatemale need suured valged laudpõrandatega kambrid on ehitanud.

Kaanejoonise valmistanud A. Koemets.

IV trükk.

Vastutav ning keeleline toimetaja
E. Elisto.

Ladumisele antud 9. IV 48. Trükkimisele antud 17. VI 1948. Paber 56:79, 1/16.
Trükiarv 10200. Trükitähti trükipoognas 30464. Trükipoognaid 6,75. Arvutus-
poognaid 5. MB-05774. Trükikoda „Kommunist“, Tallinn, Pikk tän. 2.
Tellimise nr.1293.

14

На эстонском языке.
А. Таммсааре. Отцы и дети.

Rbl. 4.—

A-17199

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00454878 2

RR

> ILUKIRJANDUS JA KUNST <